

Svenskt Gudstjänstliv

1952

Årgång 27

LUND

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

Skånska Centraltryckeriet
Lund 1952

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida
<i>Adell, Arthur</i> : Svenskt och gregorianskt	33
<i>Carlsson, Sten</i> : Körarbete 1951	23
<i>Johansson, Hilding</i> : Medeltida litanior från Västerås stift	50
<i>Klint, Axel</i> : Kyrkomusikdagar i Lund	61
Kyrkosångens Vänner	64
Laurentius Petri Sällskapet	30, 69
Recensioner	28, 59
<i>Redin, Jan</i> : Leimontinus och Rappehandskriften	40
<i>Stenberg, Ragnar</i> : Kyrklig skrud och prydnad 1951	26
<i>Stolt, Bengt</i> : Liturgisk färgcanon 1758	46
<i>Wahlström, Bengt</i> : Olof Burman	13
—: En botpsalm från stora ofredens år	54
<i>Wentz, Hilmer</i> : Studier i Grundtvigs psalmer	11
<i>Wester, Bertil</i> : Romantikens orgel kring sekelskiftet	1
<i>Åblén, Waldemar</i> : Svensk orgelkonst 1952	20

UNIV.-BBL
LUND
1952

28 NOV. 1952

76
no. 28

SVENSKT GUDS- TJÄNST- LIV

*Tidskrift för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

HÄFTE 1 / ÅRGÅNG 27 / MAJ 1952

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V

ORGAN FÖR LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPET

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING

SAMT SOM REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER:

KOMMINISTERN RAGNAR STENBERG, LIDINGÖ.

UTGIVEN AV

KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 2 gånger om året,
nämligen i maj och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 175 00. Postgiro 30843.

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 5:— pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller: Doktor Bertil Wester, Stockholm: Romantikens orgel kring sekelskiftet. — Kyrkoherde H. Wentz, H88r: Studier i Grundtvigs psalmer. — Teol. Dr B. Wahlström, Fröskeg: Olof Buurmans Lefwerners och dödz-minne. — Musikdirektör Waldemar Åhlén, Stockholm: Svensk orgelkonst under 1951. — Kantor S. Carlsson, G:la Uppsala: K6rarbete 1951. — Komminister R. Stenberg, Liding6: Kyrklig skrud och prydnad 1951. — Recensioner. — Laurentius Petri Sällskapet.

Skånska Centraltryckeriet, Lund

Grönegatan 14 - Tel. 102 75

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGGARES F6RENING.

*Tillverkar piporglar,
som utmärka sig för största hållbarhet
samt god »orgelmässig» ton.
Mångårig erfarenhet.*

ORGELBYGGGARE GÖTEBORG

Postadress:

KOMMENDÖRS GATA 12

Telefoner:

BOSTADEN 14 26 38

FABRIKEN 14 93 38

Köhler's

AN KLICHÉER

ST. NYG. 54 · T 10842 · 16734 · MALMÖ

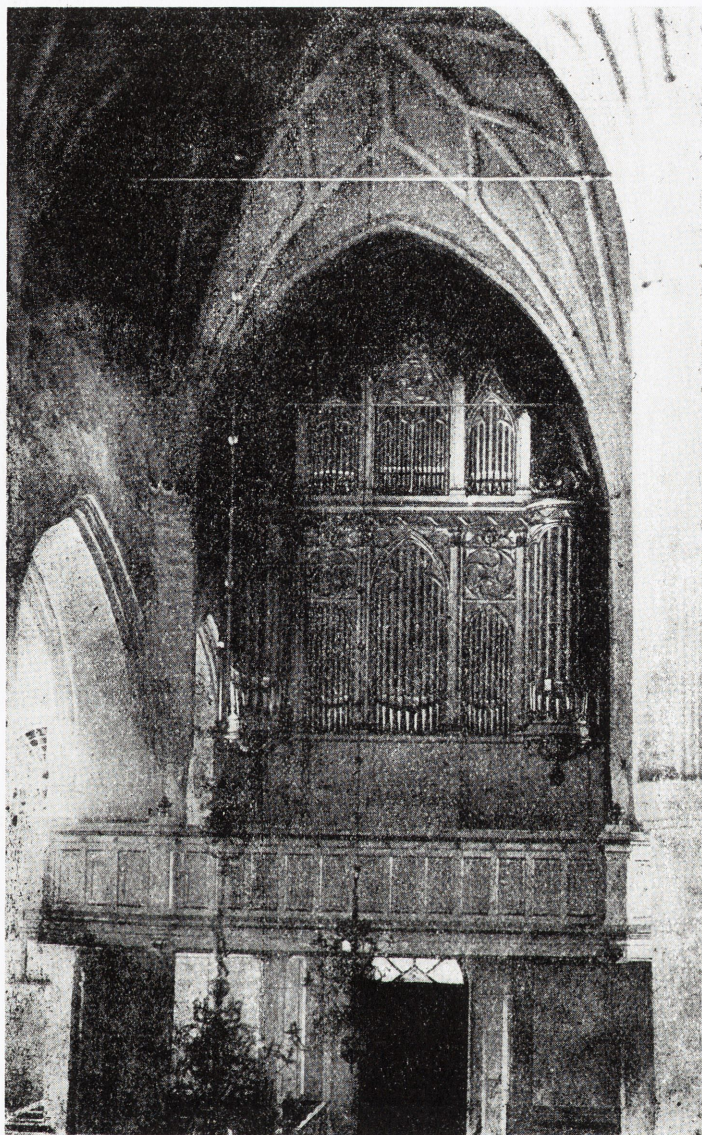
Romantikens orgel kring sekelskiftet

Materialet över den svenska 1800-talsorgeln är ännu ej så genomforskat, att några säkra vetenskapliga slutsatser kan tecknas om den men man får ändå en ganska klar bild av denna tids svenska orgelkonst under 1850-talet av de då på modet lysande Åkermanska och Setterquistska orglarna. Först några inledande ord om romantiken. Den börjar redan på 1840-talet och ger sig till känna i orgelarkitekturen med vackert artikulerade gotiserande detaljer, t. ex. i Hälsingborgs Mariakyrkas orgel från 1852. Men den kunde också visa sig i mera högresta fasader som i Bloms ritade orgelfasad till Åbo domkyrkas orgel, 1842. Vad man egentligen menar med romantikorgeln torde rättast vara den orgeltyp som kom i allmänt bruk under 1860-talet och räckte till början av 1900-talet, som just var den Åkermanska orgelns glansperiod. Man kan efter Oscar den I:s tid kalla den den Oscariska tidens orgel. Per Larsson Åkerman född 1826, avlade orgelbyggareexamen vid Kungl. Musikaliska Akademien i Stockholm 1850. Han samarbetade sedan någon tid med Gustaf Andersson i Stockholm tills han 1854 avreste till Tyskland, Belgien och Frankrike. Man känner honom även verksam i Spanien. I Brüssel blev han förtrogen med den samtida berömda orgelbyggarefirman Merklin och Schütze och i Paris med Cavaillé-Colls orglar. Återkommen till hemlandet 1857 blev han kompanjon med Gustaf Adolf Setterqvist i Strängnäs och det är från den tiden som man känner de första Åkermanska orglarnas existens. Efter 1860 började Åkerman egen rörelse i Stockholm medan Setterquist flyttade till Örebro. Senare på 1860-talet bildades firman Åkerman och Lund, då Åkerman ingått kompanjonsskap med C. J. Lund. Nu blev det som sagt en firma som på 1890-talet blev P. L. Åkerman och Lunds Nya Orgelfabriks Aktiebolag.

Vid mitten av förra århundradet blev det vanligt att svenska konstnärer avreste till utlandet främst till Paris för att studera målning och arkitektur. Den då ofta i klassiska former stelnade konsten sökte sig till naturliga nyskapande ideal. Inom orgelkonstens område, man får dock ej förbise P. Z. Strands och Gustaf Anderssons märkliga orgelbyggen under seklets förra del, blev det Åkerman som kom att tillföra svenskt orgelbygge betydande tekniska förbättringar och konstnärliga idéer. Han utgick från det gamla hantverksmässiga orgelbyggeriet. Han var liksom Setterquist noggrann med valet av träslag för sina orgelverk. Man ser ju ännu i de Åkermanska verken bevis härför av den ytterliga precision varmed han utförde såväl träpipor som luftlådor. Vid slutet av 1850-talet då orgelbygget som bäst pågick i Strängnäs domkyrka skriver dom-

kyrkoorganisten Direktor Musices Carl Ludvig Lindberg, domkyrkoorganist i Strängnäs och utgivare av en orgelhandbok 1866: "Genom sin orgelbyggareskicklighet, förvärvad både i fäderneslandet och utlandet står Åkerman långt framför alla våra andra svenska orgelbyggare, jag menar orgelbyggeridirektören Åkerman, hvilken jemte sin bolagsman Setterquist inkommit med kostnadsförslag till Orgverk i Kopparbergs kyrka. Denna firma, hvilken omkring ett år uppehållit sig i Strengnäs för att uppföra ett större orgverk i Domkyrkan, hvilket om ett år blir färdigt har nyligen avslutat en orgbyggnad om 20 stämmor i Munktorp. Vi ha icke sett eller hört en Orgel, jemngod med denna. Dagligen har jag tillfälle att på härvarande verkstad bese arbetet och det är en verklig njutning att se den ytterliga noggrannhet, smak och elegance som över allt är rådande. Mästarna till sin vandel i högsta grad ordentliga hafva icke i likhet med vissa andra orgelbyggare behof af ett dagligt kroglif, utan finnas alltid på verkstaden själva arbetande och uppmuntrande sina medarbetare. Åkerman, som för 5 à 6 år sedan aflade orgbyggareexamen i Mus. Akademien erhöll så väl i de theoretiska som praktiska ämnena högsta betyget, reste därefter på Statsanslag till utlandet neml. först till Cöln sedan till Brüssel. För 2 ½ år sedan återvände han till Sverige försedd med utmärkt vackra vitsord om sin orgbyggareskicklighet och en mängd nya för Svenska Orgbyggare ovärderliga uppfinningar och förbättringar. På grund af egen erfarenhet anser jag att ingen Svensk orgbyggare kan åstadkomma detsamma som firman Åkerman och Setterquist. Till och med de af direktörerne Manckell så högt vitsordade Danska orgbyggare, Marcus et Son (Marcussen och Son) hafva mycket att lära af Åkerman." Om orgelbyggare Lund tillägger han, "att han var skicklig och redbar men har icke tillegnat sig utlandets nyare uppfinningar och förbättringar i konsten. I intonering af Orgverk kan han så litet som någon annan svenska orgbyggare mäta sig med Åkerman." Åkerman ritade åtminstone till en del själv sina fasader och lät bygga dem vid fabriken. Hovarkitekten Åbom säger om Direktör Åkerman, att han var artist och ägde kunskap som arkitekt. Han influerades säkerligen av sin samtids berömda arkitekter bland dem F. W. Scholander som är bekant för sina sakralt medeltidsbetonade orgelfasader såsom Lidköpings kyrkas orgelfasad 1855, vidare av ovannämnde Johan Fredrik Åboms nyrenässansfasader med dekorativa gotiska inslag vackert företrädd i Lindesbergs kyrkas orgelfasad 1860. Orgelfasaden betraktades då både som ljudande och som blindfasad, ehuru de senare då blevo alltmer på modet. Fasaderna fordrade ur stilhistorisk synpunkt många gånger så många tureller och pipfält, att det blev omöjligt för orgelbyggaren att tekniskt inordna ljudande pipor i prospektet. Men det kunde också bero på orgelbyggaren, som hellre ville följa den tekniska uppställningen av piporna inne i verket. Presidenten och musikern, dåvarande organisten i Storkyrkan i Stockholm Erik Gabriel Rosén yttrar därom: "Att hela Fasaden i Orgverk nu

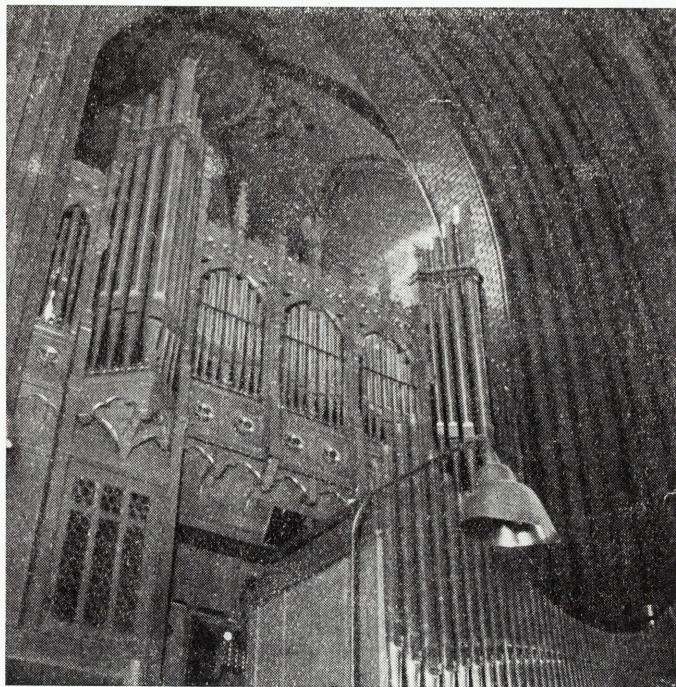
Stora Kopparbergs kyrka, Falun. Orgelfasad ritad av P. L. Åkerman och J. F. Åbom 1861.

göres med blindpipor har sin grund i ren lättja hos herrar orgbyggare till kostnad för församlingarna och utan nytta för orgverksljudet. Skälet hvarför så sker, är det att klavér- och Pedalregeringen blir lättare att verkställa, då alla pipor få ställas i en rad efter hvarandra hela skalan igenom och Väderlådorna kunna läggas både högre och lägre än för Fasadpiporna fordras. Orgbyggaren behöfver mindre tänka, mindre uträkna, då på Vällbrädet eller i Vällramen alla Vällar få gå i en rad, undan för undan. En dyr prydnad blir på detta sätt Fasadpiporna, emot då de nyttjades till Principal eller Octava allt efter som sig passade." Stora Kopparbergs kyrkas orgelfasad i Falun skulle av allt att döma enligt Åkerman varit ljudande åtminstone i sidoturellerna men organisten, musikdirektör Lindholm i Falun yttrade sig mera kritiskt därom då han i en promemoria om Åkermans förslag till Orgelbyggnad den 14 januari 1860 skriver: "Principal 8-fot, grofva Oct. göres av träd, resten af orgmetall eller Orgeltenn ställes på Väderlådan och skall ega en blandning i godset av $\frac{3}{4}$ engl. tenn och $\frac{1}{4}$ bly för att bilda en god och varaktig metall."

Spelbordet var en nyhet som Åkerman hemförde från Frankrike. Han utgick från den gamla klaviaturen, manualen framme i orgelfasaden. En spelteknisk väsentlig nyhet var trampkopplen, nämligen "1:a koppel mellan 1:a och 2:a manualen (unison), 2:a koppel mellan Pedahl och manualens bas (pedalkoppel), 3:e koppel, Octavkoppel i Pedahlen hvarvid en tons nedtryckning dess octav samtidigt gifver an." Åkerman ställde gärna de större piporna utåt vardera sidan på väderlådan, de mindre inåt mitten. Han skilde sig därvidlag från det äldre bruket att ställa de största piporna mitt på lådan och de mindre i grupper åt sidorna. Det förändrade fasadstructuren som numera blev betonad av högre sidostående tureller medan plana fält kom att dominera fasadens mittparti. Ännu ser man detta bruk i senare verk av Åkerman och Lund, i Johannes kyrkas orgel i Stockholm 1891 samt Skeppsholmskyrkans orgel i Stockholm 1877. Första manualen stod i regel närmast innanför fasaden skild av en stämgång från pedalen innerst i verket; andra manualen låg en trappa upp i orgeln. Speltraktur och spelregering var den gamla mekaniska med abstraktur och vinkelmekanik ehuru moderniserad. Åkerman kom aldrig att använda pneumatisk spelregering som först infördes av C. J. Lund på 1880-talet om man undantager den pneumatiska maskinen, Barkermaskinen, som han lät ingå i sina verk som en viktig spelteknisk konstruktionsdel. Regulatorn blev han även initiativtagare till. Man vet att Åkerman även lät bygga mindre salongsorglar, för två manualer och pedal samt spelbord med utsökt vacker ornamentik.

Åkermans intonationskonst var berömd. Om denna kan sägas det samma som om Setterquists. Denne säger nämligen, "att en af gamla sortens orglar på 6 à 7 stämmor brukar i allmänhet vara lika stark som en som nu bygges på 10 stämmor. För att erhålla en nutida karaktäris-

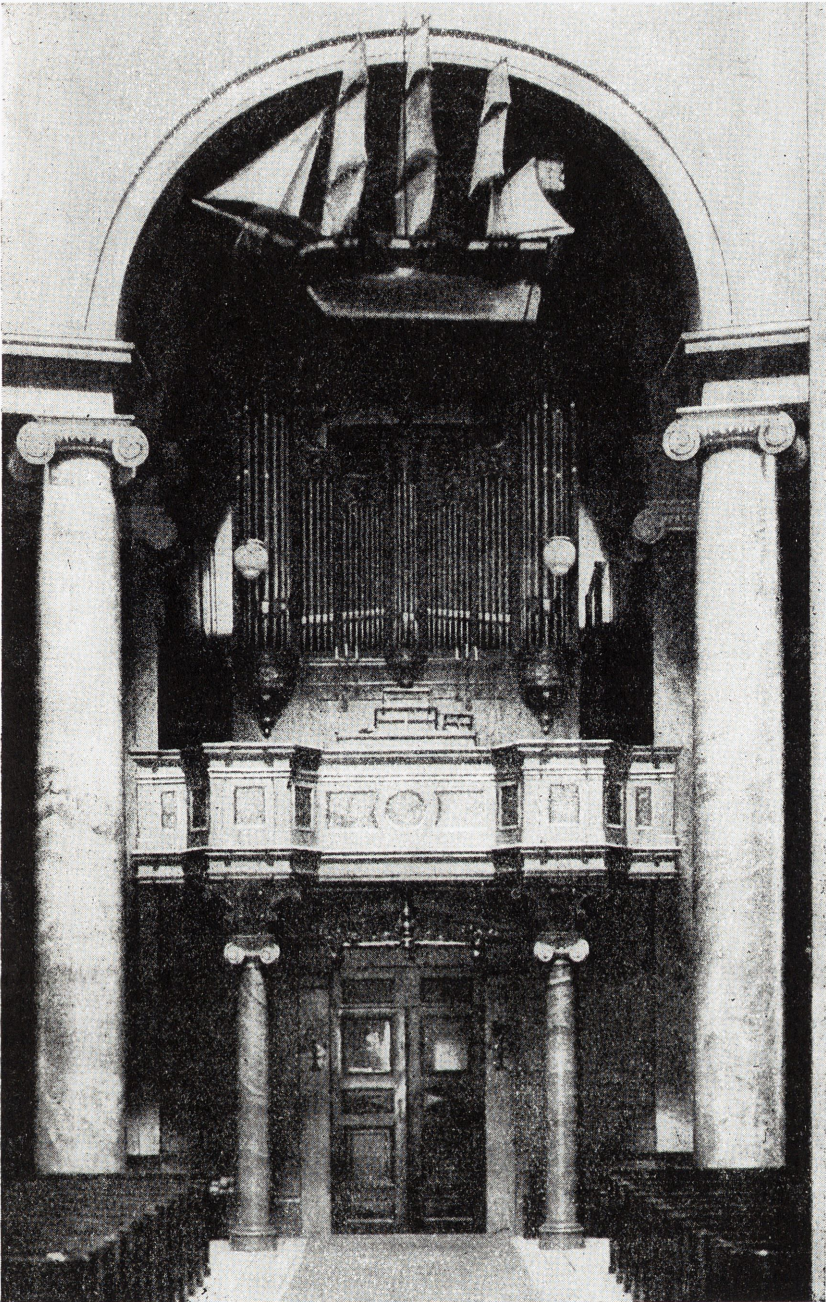
*Johannes kyrka, Stockholm. Orgelfasad ritad av Carl Möller.
1889. Ryggpositivet ritat av Erik Fant 1946.*

tisk mjuk och vacker intonation, så intonerar man nu betydligt svagare, då därigenom den rätta klangfärgen i hvarje stämma på ett synnerligen verkningsfullt sätt kan framträda." Under 1880- och 1890-talet var spelbordet allmänt i bruk. Som en fullständig utveckling av den Åkermanska clavérestolen, spelbordet må framhållas Gustav Vasakyrkans spelbord, Stockholm, först byggt av Åkerman och Lund 1905, tillbyggt av E. A. Setterquist och Son, Örebro 1915. Åkerman disponerade sina orglar för två manualer och pedal. Första manualen innehöll i regel den karaktäristiska 4-koriga Cornetten samt 3-korig Mixtur, den förra av relativt vid mensur, åtminstone två halvtoner vidare än Principalerna, som enligt hans normalmensur, som undersökningar visat, för grova C Principal 8' mäter ungefär 472 mm. omkrets. Bland aliquotstämmor brukade han Kvinta $2\frac{2}{3}'$, Kvinta $5\frac{1}{3}'$. Han kände även Tersen, "Terz $6\frac{2}{5}'$ " men använde sig mera sällan av denna. Hans mensurer överensstämmer med Aristide Cavallé-Colls. Åkermans Cornette ingår ännu i original i Stora Kopparbergs kyrkas orgel i Falun från 1861. Den 4-koriga Cornetten kom sedermera att disponeras som 5-korig, benämnd "Grand Cornette".

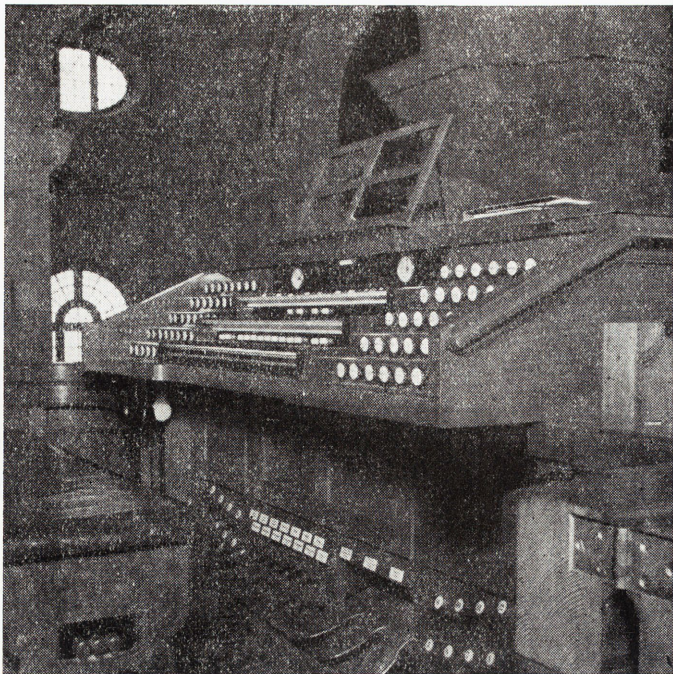
Av de på 1860-talet på modet varande stämmorna tillhörde Gamba 8 fot "öfvre verket" (2:a manualen). Fugara 8 fot disponerades i 1:a manualen "enär dess intonation är något starkare". Basetthorn 8-fot kom att tillhöra 2:a manualen, hellre där ledande 8-fots-stämman än Salicional 8-fot "som till sin intonation är hög och sen, i sin karaktär nära besläktad med Gamba men slår ändå något starkare an än dessa". Flûte Harmonique ansågs som en ny stämman, den var "till namnet och caractären obekant och tillhör en mängd nu för tiden nya benämningar på Orgstämmor". Flûte octaviante var "äfvenledes ett nytt namn". Åkerman blev även berömd för sina vackra röststämmor, Euphone, Corno, (i Klara kyrkas orgel, Stockholm 1907 detsamma som den franska Trompette harmonique), Oboe, Fagott, Cor Anglais. Den Åkermanska Fagotten var en trängre mensurerad och svagare intonerad Bassun 16-fot. Pedalen disponerades från 32-fotsstämmor, däribland Undersats 32-fot, av 16-fotsstämmor Principal, Violon, Subbas, Quinta dessutom mäktiga röststämmor, Kontrabassun 32-fot och Bassun 16-fot.

Den första orgel Åkerman byggde efter sin återkomst till hemlandet 1857 var domkyrkoorgeln i Strängnäs, uppförd 1858—1860, bestående av 37 stämmor fördelade på två manualer och pedal. Nästan samtidigt bygger han i Jäder, där orgelfasaden ritades av församlingens klockare C. G. Österberg i klassiserande stil med gotisk öppning i mitten. I den redan omnämnda kyrkan i Munktorp, Västmanland byggdes orgel av Åkerman och Setterquist omkring 1859. Redan 1855 uppgjorde E. Ev. Rothstein "facade till nytt orgelverk med barriére med deckor samt Plan af localen hvarigenom orgelverket kommer att stå i kyrkans mellanskepp". Det är en vacker klassiserande fasad av rundbågade mittfält och höga sidotureller, krönt av en liten trekopplad grupp blindpipor, ornerad med palmetter och geometriska ornament. Spelbord avsågs ej, endast klaviatur framme i fasaden. 1860 påbörjade Åkerman orgeln i Stora Kopparbergs kyrka i Falun, som ännu till större delen är bevarad i den nu ombyggda orgeln av J. Magnusson, Göteborg 1920. Många av orgelns moderna stämmor får sin ressonans av äldre Åkermanska Principaler och den vackra Cornetten. Fasaden, bevarad i fragment ritades delvis av Åkerman själv men fullbordades av Åbom. Orgeln stod på den gamla västläktaren med höga sidotureller, plana gotiska fält och krönt av ett överstycke liknande ett retabel, målad i pelarfärg, vit oljefärg, rikt artikulerad och dekorerad av förgyllda fialer, korsblommor och trepass samt anglahuvud mot blå botten. Här byggdes ett verkligt spelbord. Det ritades visserligen först som en "spegel", klaviatur framme i fasaden. Han säger själv därom, "att den å orgelns framsida tecknade spegel samt andragsknappar bortfaller naturligtvis, då organisten placeras vid en särskild spelstol vänd mot altaret. Manualclaveren av jaquaranda, andragsknappar med porcellinsbrickor, klaviatur och andragsregeringen förfärdigas med all omsorg, med lätt och angenäm rörelse." Stora Kopparbergskyrkans spelbord är ännu bevarat

Skeppsholmskyrkan, Stockholm. Orgelfasad i fransk stilbällning, ritad av J. W. Hawerman 1877.

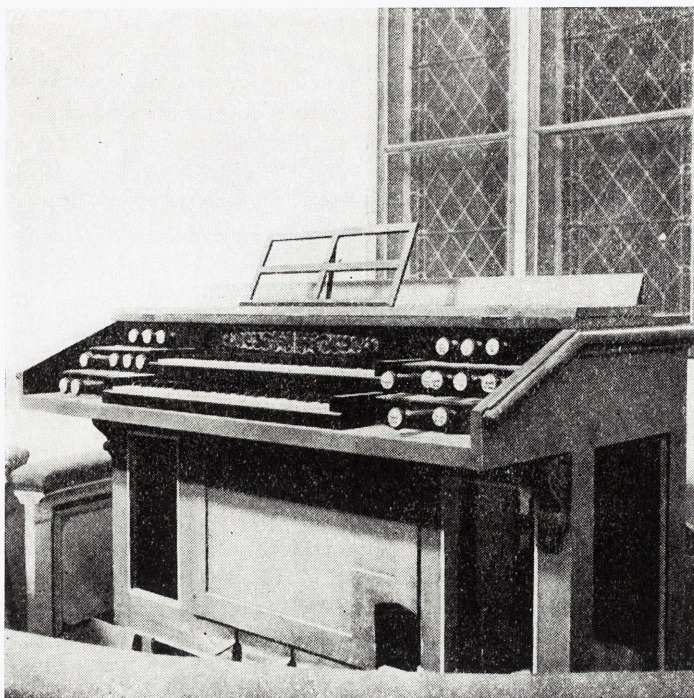

Gustav Vasakyrkan, Stockholm. Spelbord först av Åkerman och Lund 1905, ombyggt av E. A. Setterquist o. Son, Örebro 1915.

och Åkerman dokumenterade här sitt mästerstycke med en i metall inlagd dekorativ ranka. Ett liknande spelbord byggdes för Blasieholmskyrkans orgel i Stockholm, 1872. Andra orglar av honom på 1860-talet voro Svärta kyrkas i Södermanland 1862, Häverö kyrkas i Uppland 1863, Sundby kyrkas i Södermanland och Edsbro kyrkas i Uppland 1866, Nyköpings Allhelgonakyrka och Hållnäs kyrkas orgel i Uppland 1867. Orgelfasaden i Hållnäs ehuru ombyggd visar samma ornamentik som Stora Kopparbergskyrkans i Falun 1861. 1870-talets främsta skapelse av Åkerman är Uppsala domkyrkas orgel, byggd 1870 omfattande 50 stämmor fördelade på tre manualer och pedal. Den ståtliga orgelfasaden reser sig i domkyrkans västkor som en praktfull gotisk katedralfasad. Före sin död 1876 påbörjade Åkerman orgeln i Rättviks kyrka av 24 stämmor fördelade på två manualer och pedal. Fasaden är hållen nyrenässans. Orgeln fullbordades först 1879 av C. J. Lund. Ett protokoll 1876 säger: "Beslöt att antaga det kostnadsförslag till Orgel, som aflidne Direktör Åkerman 9 sistl. Dec. för Rättviks kyrka uppgjort och hvarefter orgelbyggaren

Stora Kopparbergs kyrka, Falun. Clavérstol, spelbord av P. L. Åkerman 1861.

C. J. Lund i Stockholm i bref förklarar sig benägen uppsätta orgel 1878.” Man hann emellertid upprätta kontrakt redan med Åkerman den 3 september 1876. Några år efter hans död 1876 fullbordades hans systerorgel till Uppsala domkyrkas, orgeln för Stockholms Storkyrka 1878 bestående av 50 stämmor fördelade på tre manualer och pedal. Den kom att byggas inom den gamla fasaden ritad av Serén till Olof Schwans orgel på 1790-talet.

Efter Åkermans död står numera Åkerman och Lunds orglar som ett vittnesbörd över den store orgelbyggaren. Orgelfasader byggdes både i medeltidsgotik, renässans, barock, ja t. o. m. rococo-stilar. Synnerligen vacker är Skeppsholmskyrkans orgelfasad i Stockholm i 1870-tals-roccoco ritad av J. W. Hawerman 1877 i fransk stilhållning med högre sidotureller samt en lägre mitturell, ornerad av akantus och palmetter samt förgyllda bevingade änglahuvud. Mellan 1886 och 1905 byggdes åtskilliga nygotiska fasader. Ännu orörd från denna tid är Johannes kyrkas orgelfasad i Stockholm 1889 i nygotik med fritt inkomponerade renässansornament, ljudande i sidoturellerna. Orgeln bestod då av 31 stäm-

mor. Orgeln tillbyggd av Åkerman och Lund 1946 till 55 stämmor fördelade på fyra manualer och pedal, 1:a manualen arrangerad som Ryggpositiv. Orgeln står högt uppe på orgelemporen under kyrkans ståtliga gotiska arkad i väster med ett dekorativt rosettfönster bakom fasaden. Orgelfasaden liksom kyrkan ritades av Carl Möller 1889, är franskt betonad av sin västinteriör och förefaller vara influerad av Cavaillé-Colls orgel i Saint-Clotilde i Paris på 1850-talet. En samtida målning av J. Rongier av Caesar Franck vid spelbordet visar spelbordet sådant det återkom i den nationella romantikens svenska orgel på 1800-talets senare del, en klavérstol inne i en alkov under fasaden alldeles som i Johannes kyrka 1889. I Visby domkyrka byggdes en nygotisk "stumfacade" 1891 (den nuvarande orgeln byggd av Mårtenssons orgelbyggeri i Lund, 1948), fördelad på fyra manualer och kororgel. I Västerås domkyrka uppförde Aug. Lindegren 1893 i södra sidoskeppen en bred nygotisk fasad påminnande om en gotikfasad i en sydtysk hallkyrka. 1895 ritade samme arkitekt den barockbetonade fasaden till Hudiksvalls kyrka (orgeln byggd av E. A. Setterquist och Son). Till den Setterquistiska orgeln i Kristine kyrka i Falun 1905 ritade ovannämnde Carl Möller ett blint ryggpositiv framme på läktarbarriären. I Gustav Vasakyrkan i Stockholm ritade ovannämnde Aug. Lindegren orgelfasaden till Åkerman och Lunds dåvarande orgel, som efter ombyggnaden 1915 av E. A. Setterquist och Son omfattar 76 stämmor fördelade på tre manualer och pedal. Den välljudande orgeln domineras av mixturer, "Plein Jeux", Mixtur-3-kor., Tertian-2-kor. Orgelns franska grunddisposition karaktäriseras på ett förträffligt sätt av den katedralmässiga 32-fotstonen av pedalens genomförda aliquoter, Quinta $10 \frac{2}{3}'$, Quinta $5 \frac{1}{3}'$, Ters $3 \frac{1}{5}'$, Septima $2 \frac{2}{7}'$, dessutom Pedalmixtur 4-kor. En äkta ålderdomlig Åkermansk orgelton dominerar orgelns 32-fots- och 16-fotsstämmor av pedalens Subbas $16'$, Violon $16'$, Quinta $10 \frac{2}{3}'$. Orgelfasaden återspeglar en pompös och praktfull orgelfasad från 1600- och 1700-talet med rika förgyllningar omkring blänkande tureller och pipfält. Man kommer att tänka på orgeln i Saint-Roche i Paris. Man måste där liksom i Gustav Vasakyrkan "admire le buffet en la magnifique elegance".

Bertil Wester, Fil. dr.

Studier i Grundtvigs psalmer

Strövtåg i Grundtvigs psalmer är en både uppbygglig och nöjsam sysselsättning. Först och främst lägger man märke till den bibliska tonen och det bibliska underlaget. Också den naivt bibliska tonen kan G. träffa som kanske ingen annan av de nordiska psalmisterna. Flitigt bibelläsande som G. var och utrustad med ett fenomenalt minne samt tillika med en utpräglad känsla för det pregnanta uttrycket ger hans psalm rikt utbyte enbart från stilens synpunkt. De bibelberättande psalmerna äro många. Synbarligen har det berett G. en glädje att få berätta dessa dramatiska händelser på vers. Från en så pass humoristisk vändning som Kong Farao var en ogudelig Kropp, med dess omkväde med de tänkvärda betraktelserna, såsom denna: "det skal man sige så sakte / man ved ej hvad et Mänske kan makte" och till en så älsklig och barnlig sång som den kända om Betlehemsstjärnan (Dejlig er den Himmel blå), G:s första egentliga psalm, omspanner enbart denna grupp ett mycket rikt register. Och härmed har G. hjälpt till att i danska barns medvetande sjunga in de bibliska händelserna. Man känner nästan ett stänk av avundsamhet mot vårt kära broderland som äger sådana skatter som dessa G:s bibliska berättelser på vers och Ingemanns oförlikneliga morgon- och aftonsånger. Illustrerade som dessa senare blivit av olika konstnärer utgöra de en nationell, religiös tillgång av oskattbart värde. Att också G:s psalmer inspirerat konstnärerna behöver man endast ta en titt på Viborgs domkyrka för att övertyga sig om. Joachim Skovgaard var en god grundtvigian och man kan dra linjer direkt till G:s psalmer från de sköna och överväldigande kalkmålerierna i Viborg.

Även de folkliga ordstaven och de folkliga kyrkliga brukena få sin plats i G:s psalm. Tag bara som exempel de också för oss genom översättning kända orden: Kirken den er et gammelt Hus. Ordspråket säger: kyrkan är ett gammalt hus och fanen är en gammal skälm. Han söker nämligen inbilla folk, att det gamla husets torn skall störta ner och slå ihjäl folk, bäst därför att hålla sig undan och inte gå i kyrkan! Men G. sjunger som vi minnas: kirken den er et gammelt Hus / staar om end Taarnene falde. Under ockupationstiden sjöngs ofta en psalm av G. vari det står: det gaar bland Folk et gammelt Ord: Hver Djævel har sin tid — — — Det är det bibliska ordet, att djävulen vet att hans tid är kort, som här på detta sätt möter oss. I morgonpsalmen lyssna vi till ordspråket: Morgenstund har Guld i Mund / Og Guld betyder Glæde. Bruket att plante Maj i Kirkestol og Blomster paa Fædres Grave får också sin plats i psalmen. Lägger man därtill, att ros och näktergal, påsk- och pingstlilja, linden, sagornas omhudadade träd, m. fl. glimta fram, vad kan ett danskt hjärta mera önska sig, då det gäller en ton som skapar hemkänsla, förmedlar igenkännandets glädje och blir älskad.

Vill man anlägga en mera dogmatisk syn och går efter innehållet i trons artiklar, så finner man, att ingen har som G. förmått den svåra konsten att hålla samman de tre artiklarna till en organisk enhet. Kalla gärna G. pingstens store sångare i Norden, men glöm inte att han tillika besjunger Gud såsom skaparen och ständigt framhåller det levande Guds ord, som skapar vad det nämner. Att G. vidare förkunnar en Kristus i makt och majestät, men också i mildhet och barmhärtighet mot syndaren och en Kristus som är den store Segerherren och Triumfatorn, som en gång skall komma igen till sin kyrka. Just tack vare sin kyrkliga syn, kyrkan såsom Herrens egen stiftelse, där Herren möter oss i ord och sakrament, möter såsom det levande ordet, kan G. sjunga om både dop och nattvard så som ännu ingen i Norden. Har G. rent nationellt, såsom hans landsman Edv. Lehmann påminner om, givit ett litet folk tro på sig själv, och detta under de hårda prövningens år, då detta allrabäst behövdes, så har han å andra sidan givit kyrkan, enkannerligen den danska, tro på sig själv och på sin av Herren givna uppgift. Han har sjungit sitt folk samman till högtid. Varje söndag har sin återklang av påskdagens jubel. Vid varje dop och varje nattvardsgång är Herren själv tillstädes livsförnyande och skapande. Det var inte underligt, att folk drogs till Vartovs lilla kyrka, allramest av den mäktiga psalmsången, av gemenskapskänslan, men ock av G:s inspirerade förkunnelse, väl ej alltid så lätt att genast fatta, men för sökande och längtande själar ett evangelium som det dugde att trygga sig till. En ytlig syn på grundtvigianismen och en tidvis förtunnad grundtvigianism får inte komma oss att se bort från faktum att G:s predikan rymde det stora allvaret, förenat med glädjen i Gud.

I det både vetenskapliga och populärvetenskapliga arbete, som nu pågår för att ur G:s efterlämnade papper söka få fram allt värdefullt och göra det tillgängligt, skall i detta sammanhang erinras om en nyutkommen bok den vederhäftige och kunnige kyrkoherden Uffe Hansen i Ubberup, som också varit med om att utarbete den nya danska psalmboken.

Andra delen av hans Grundtvigs Salmedigtning föreligger nu på Det danske forlag. Den behandlar tiden 1837—1850 och utgör en stimulerande läsning. Vilket också gällde hans tidigare publicerade arbete. Man känner omedelbart att man har en säker vägledare i Uffe Hansen. Han kan sin G. och har med omsorg gått till källorna, dessa lösa blad, som det torde kräva stort tålamod att dechiffra. Ständigt hänvisar H. till det bibliska underlaget, och redan detta är tacknämligt. Vidare redogör förf. för psalmens tillkomst och dess förekomst i olika handskrifter och de utgivna samlade skrifterna — en ny upplaga är under utgivande, och det har sitt intresse att göra sina jämförelser med den gamla. Någon gång, så ifråga om tillkomsten av den kända Att säga världen rätt farväl, vilken Stevns menar vara inspirerad av Kingo, anmäler H. avvikande mening. I detta fall, att psalmen, såsom man också tidigare antagit,

skulle vara en direkt polemik mot Öhlenschlägers Lär mig du skog att vissna glad. Denna psalm, om man nu skall kalla Ö:s kväde med detta namn, har G. bearbetat och lagt in sitt: "trots det gule Blad", en vändning vari man finner hela G:s hållning gentemot döden, fienden, en biblisk-realistisk syn kontra Ö:s romantisk-spiritualistiska, ådagalagd flerstädes i dennes produktion.

Man lär känna G. genom ett studium av H:s bok. Och G. är väl värd att bli känd. Också i vårt land, där han torde vara relativt okänd. Fördenskull kan jag inte nog rekommendera H:s intresseväckande bok till studium. Författaren talar i förordet om sitt hopp att kunna ge ut en avslutande, en tredje del, av sina Grundtvigstudier. När en gång detta också föreligger, har man tillgång till en samlad översikt med djupa inblickar i en andlig stormans verkstad och i den oerhört rika skatt han skänkt sitt land, sin kyrka och, med tanke på de utökade G.-psalmerna i Nordens psalmböcker, hela Norden.

Hilmer Wentz.

Olof Buurmans Lefwernes- och död-z-minne

Den 13 maj 1677 skred en högtidlig begravningsprocession ifrån riksrådet och riksmarskalken greve Johan Stenbocks hus på Riddarholmen till Riddarholmskyrkan. (Johan Gabriel Stenbock f, 1640, död 1705 var riksänkedrottningen Hedvig Eleonoras främste gunstling. Han var innehavare av rikets högsta ämbeten. G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor, VII, Stockholm 1932, sid. 573). Den döde följdes till sitt sista vilorum i Riddarholmskyrkan av en anseelig mängd människor. Han tillhörde dock icke de mest framstående männen i huvudstaden utan var blott riksmarskalkens "wälbetiente" hovmästare. Hans namn var Olof Buurman. (Lefwernes- och död-z-minne . . . Oloff Buurman . . . Tryckt hoos Niclas Wankijff, Kongl. booktr. Uppsala universitetsbibliotek: Palmskiöld 393).

Att hovmästaren av hans excellens riksmarskalken hedrades med en minnesskrift är icke i och för sig något märkligt i begravningsversernas förlovade århundrade. Nej, det märkliga ligger nog däri, att Buurmans "Lefwernes- och död-z-minne" är författat av honom själv. Den utgöres av tvenne andliga visor. Utgivaren av dessa andliga visor berättar att visorna publicerats vid Buurmans jordafärd som ett vittnesbörd om den dödes fromhet. Den första vill bära vittne om "med hwadh hiertans tancar han har lefwat i werlden", under det att den andra betygar "med hwad bootferdigheet han har dödt aff werlden". Minnesskriftens titel får på så sätt sin förklaring. "Lefwernes-minnet" utgöres av den första visan och "död-z-minnet" av den andra. Inför dessa bevis på en verkligt

äkta och förtröstansfull gudsfruktan måste utgivaren av Buurmans "Lefwernes- och dödz-minne" taga i sin mun orden ur Uppenbarelsebokens 14 kapitel och 13:e vers: "Salige äro the döde som i Herranom döo här-effter; Ja, Anden säger: At the skola hwijla sigh ifrån sitt arbete: Ty theras gärningar föllia them effter."

Den lilla skriftens utgivare är anonym. Det ligger dock nära till hands att förmoda, att riksmarskalken själv låtit föranstalta minnesskriftens utgivning. Som redaktör har kanske någon hovpräst fungerat, kanhända den som suttit vid Buurmans dödsbädd.

Den visa, som skulle bevisa Buurmans gudaktiga leverne, har den karaktäristiska rubriken "werldzens och dess lyckas fåfängia och föracht". Den begynner med det i psalmdiktningen ofta förekommande anropet till den kristne att komma och betrakta det ämne, som diktaren angiver sig vilja behandla. "Kom christen rätt besinna / Hwad flärd i werlden är" (v. 1). Man jämföre ingressen "Kom, min christen, Gud til ähra" (Swedbergiska psalmboken nr. 229. 1695 års psalmbok nr. 198) och "Kommt, lasst euch den Herren lehren" samt "Kommt, ihr christen, kommt und höret" (B. Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, Akad. avh. Uppsala 1951, sid. 141 not 7). Jfr även t. ex. "Hörer til, I christtrogne alle" (1695:401). Den som efterkommer Buurmans uppmaning skall snart inse, att denna världen ej bör hållas så kär, som de flesta människor tyvärr göra. Det gäller både "större" som "smärre". Buurman går t. o. m. så långt, att han även med något av poetisk överdrift räknar in dibarnet i de flärdälskandes krets, "ja den knapt lalla kan".

Eftersom ingen vänder sin blick åt det rätta hållet, så blir heller aldrig den stig känd, som förer till den sannskyldiga lyckan (v. 2). Lyckan betyder för Buurman en sinnesstämning, som icke rädes för fallet, givetvis ett fall i världens ögon t. ex. från en hög samhällsställning, icke fruktar några ränker och som aldrig skall svika. Hans diktning har många beröringspunkter med Ållon, och diktningens starka moraliserande, vars innehåll liksom insamlats från en flitig läsning av Ordspråksboken, Predikaren och Syrachs bok, föregriper den wallinska psalmen.

Det gäller för Buurman att på allt sätt rädda sig från att snärjas i de fångstgarn, som världens flärd lägger ut (v. 5). Den kristne bör akta sig för att "byta stort skep i lijten spån" (v. 5). Buurman utvecklar den gamla skeppssymbolen på sitt eget sätt. Han anställer jämförelse mellan skeppet, som är gudsfruktan och som bäst för fram den kristne till den säkra hamnen, och det lätta spånet, som ingen klok man vill giva sig till sjöss på (v. 6—8, 26). Den som håller sig kvar ombord på Guds skepp behöver icke frukta, och han "seglar altijd wäl / Om skönt hans pels blir wäter / Lell rättar han sin siäl". Den däremot som ser ett spån flyta och begiver sig på en dylik bräcklig farkost, han får skylla sig själv, om det icke går wäl. Spånet flyter visserligen, men det välves lätt upp och ned och "hwispes aff och an".

Den klassiska skeppssymbolen användes i 1600-talets diktning och utstofferades med flera bilder hämtade från sjölivet. (B. Wahlström, Olof Ekmans psalmdiktning, Svenskt gudstjänstliv 25, 1950, sid. 89). Buurmans sjöbilder ha något av den friskhet, som i Daniel Gyldenstolpes kärvt robusta sjöfararpsalm liksom blåser emot läsaren. (B. Wahlström, Ett bidrag till den adliga psalmdiktningens historia under karolinska tiden, Svenskt gudstjänstliv 26, 1951, sid. 41 f.). Den senare psalmen står dock som oöverträffad i skildringen av den riskfyllda seglatsen på världens hav (a. a., sid. 42). Buurman distanserar dock i realistisk skildringskonst och originalitet de tyska psalmdiktare, som använt sig av sjösymboler, t. ex. Paschasius Reinigke, Nathan Chyträus och Joh. Posthius. (a. a., sid. 42 f. Om skeppssymbolen se vidare t. ex. Chr. Scriver, Siäle-skatt, IV, Norrköping 1725, sid. 1268 f. D. Helander, Kristna symboler, Stockholm 1949, sid. 61. G. Hagelin, Roms katakomber, Uppsala, tr. i Stockholm 1948, sid. 129 ff. Jfr även de germanska medeltida kvädena som t. ex. i Religiös lyrik genom tiderna utg. av Gösta Carleberg, Stockholm 1951, sid. 31).

Vid skildringen av alltings fåfänglighet tillgripes Predikarens pessimistiska livserfarenhet. Härvid märkes diktens tidsbundenhet mycket tydligt. Nils Gyldenstolpes "länghe att lefwa ähr länge att lijdhä" har sin motsvarighet i Buurmans "med sorg titt lijff begynnes, med sorg thet ändas skal" (v. 10). (B. Wahlström, Ett bidrag till den adliga psalmdiktningens historia under karolinska tiden, sid. 40). Buurman har vidare mycket gemensamt med Christiana Juliana Oxenstiernas uppfattning om denna världens yttre prål. (B. Wahlström, Christiana Juliana Oxenstiernas andliga visa, Svenskt gudstjänstliv 26, 1951, sid. 71). Gyldenstolpe, Buurman och Christiana Juliana hade ju alla tre på mycket nära håll kunnat iakttaga "een präland blädra toom". (Buurman v. 11. Jfr även 1695:6). De hade också sett många exempel på hur "i dagh arm offta waknar / Den som sigh rijk i gåhr / Nedlade, och alt saknar / Det han mång åhr från åhr / Med rätt och orätt samlat" (v. 14).

För girigheten varnar Buurman allvarligt. Om än det mänskliga hjärtat finge allt det som det ville ha och hade allt detta i en stor hög, så skulle det ändå icke kunna förlänga livet. Varför skall då människan vara så dåraktig, att hon vill plåga sitt sinne med dylika ting. Den rike har dessutom svårare att skiljas från detta livet än den fattige (v. 15—16). Den verkliga friheten har den människa, som är redo dag som natt att möta liemannen, "dödzens lije". Det har sitt intresse att lägga märke till att denna vanliga bild, dödzens lie, som Buurman använder sig av, icke finnes i någon av dödssalmerna i 1695 års psalmbok. I nr. 381:5 säges det dock, att döden fattar sin värja. Samtidens gravskrifter innehålla däremot ofta dödssymbolen lien och liemannen både i text och bild. Jfr koppelsticket "Todes Noht" i "Vollständiges Gesangbuch...", Lüneburg, gedruckt durch die Sternen 1661.

Den fattige och den rike kan taga lika mycket med sig, när de vända åter "heem til jord igen" (v. 17). För Buurman är jorden eller graven = hemmet, vilket han också kallar den gamla boningen. På det sättet utnyttjar han "gäst- och främling i världen motivet". Som människa måste han lämna världen, där han var blott gäst, och vandra hem d. v. s. ner i jorden. Som kristen trivs han naturligtvis icke i den gamla boningen, utan han måste skaffa sig en ny våning i himmelen. Detta är onekligen en poetiskt fri och på samma gång naivt trohjärtad överarbetning av den paulinska utsagan i 2 Kor. 5:1 ff.

Bland de regler för världens föraktande, som Buurman uppställer, märkes "tyck aldrig illa wara / tin granne blifwer rijk" (v. 18). Skulle någon ha fått mycket av de jordiska håvorna, så skall han betrakta dem som gåvor från Herren. De skola då användas i barmhärtighetens tjänst, "then arma sträck tin hand" (v. 18). Sammanställningen dödens allvar och barmhärtighetens verk är mycket naturlig, om man betänker evangeliet om den yttersta domen och Vår Frälsares ord: "Vadhelst I haven gjort mot en av dessa mina minsta bröder, det haven I gjort mot mig," (Matt. 25:31—46). Detta framhålles också i Buurmans psalm (v. 19): "Hwad tu them armom gifwer / Ther tager Christus ahn / Och på sin räkning skrifwer." Samma motiv har med ännu större noggrannhet utförts i den gamla 1500-talspsalmen "Medan man lefwer i werlden säll". Det gäller dess 6:e vers. "Tu kläd then nakna och läna hus ther til / Och wijsa honom wägh, som tu seer fahra will / Och hielp the döda til grafwa / Hugswala then som bedröfwad är / Och achta then siuka, gif honom godh skiäl / The gierningar will Gudh af tigh hafwa / O menniskia! O menniskia! Gör thet i alla thina dagar." (1695:380:6). I rikspsalmboken 1695 återfinnes den mycket riktigt bland beredelsepsalmerna mot döden. I manualtraditionen hör den även med till psalmerna "Om dödzenz betrachtande". Se t. ex. Ett lijtet nytt manuale eller hand-book, Keyser, Stockholm 1685.

Att använda sina pengar till den armes hjälp gagnar själens salighet, hävdar Buurman. Att däremot använda pengarna till sin egen fåfånga är till intet gagneligt. "Men hwad tu seen anwänder / Til öfwerflödig pracht / Til föga gagn tigh länder / Betänck hwad Skrifften sagt" (v. 20).

Buurman menar, att den kristne gör mycket klokt i att intaga en misstänksam hållning till världen och allt vad som hör den till. Med båvan skall man taga emot vad helst världen skänker. Ju mer världen prisar det goda hon för fram till den kristne, desto större misstänksamhet krävs. Först lockar världen, och sedan kränker den själen "med wällusts gifftig-soot" (v. 21). Predikarens tal om vedermödan här i tiden och om den rastlösa oron som ett jagande efter vind har givits en speciell tolkning av Buurman. Han har i en enda vers (v. 22) på ett måleriskt och kongenialt sätt återgivit grundstämningen i Predikarebokens "bättre är en handfull

ro är: båda händerna fulla med möda och med jagande efter vind" (Predikaren 4:6). I den buurmanska versens slutrader har den hopplösa pessimismen hos Predikaren ersatts med den kristnes envisa tålmod och hoppfulla bidande efter bättre tider. "Ty wändt igen at rädda / Förlishta krop och kläär / At effter werlden spanna / Fast tu än skicklig är / Bewijsa heller nöije / War tolig, wändt tin tijdh / Så blir tu ingens löije / Tijg still, beed, lijnd och bijd."

En bild, som Buurman med förkärlek använder, när han vill beskriva alltings ostadighet är lyckans hjul, som ständigt snurrar runt (v. 23—25). Växlingen sker hastigt. Än är det klart, än är det mulet. Den som tränger andra, måste själv bli trängd. Den som utestänger andra, måste själv bli stängd. Den största höghet, som tänkas kan, hänger dock till sist på en tunn och klen nål. Bilderna växla hos Buurman med det snurrande hjulets hastighet. "I dag och i morgon-motivet" sättes även in i detta sammanhang. Se ovan v. 14. Den som i dag är kung och kan skänka liv och land, kan i morgon vara så vanmäktig, att han "tigger't aff en ann". Lyckohjulet snurrar obönhörligt runt. "Den ena vpåt klifwer / Den andra faller need / När lyckans hjul kring-drifwer / Then som tå hänger weed / Om hiulet sacht stälper / Kan han sigh hålla fast / Men ingaledz thet hielper / Om hiulet drifz med hast." Det går för det mesta så här i världen, som när en sjöman har förlig vind och njuter av att se sitt skepp i vattenspegeln och tror sig kunna nå sitt mål och vinna det han har tänkt, *men* så plötsligt växer det upp en storm, som sänker både båt och last i det djupa havet.

Av de i Buurmans psalm använda motiven "lyckans hjul" och "i dag men i morgon" är det förra tämligen sällsynt i svensk psalmdiktning, under det att det senare förekommer betydligt oftare. Som exempel på användningen av hjulbilden kan anföras ABC-psalmen från 1626 "Allena til Gud sät titt hopp fast", som troligen går tillbaka på den tyska ABC-psalmen "Allein auff Gott setz dein Vertraun". (Jfr dock det s. k. Jacobus Ericis "christeliga" ABC). "Tu skalt eij glädias wid annars fall / När hiulet sigh wänder, är tin lycka allh / Ty mången har warit högth vpsatt / Som har nedhfallit och gifwit tapt." (1695:260:19). I uppbyggelselitteraturen är "hjulmotivet" mera vanligt. Scriver använder sig vid flera tillfällen av denna. Han anför t. ex. berättelsen om en tapper och klok man, som var i hög gunst hos en konung och som blev tillfrågad, vad han mera kunde önska sig. (Scriver, a. a., IV, sid. 541). Han svarade, att han icke önskade något annat än en spik med vilken han kunde fastspika "lyckones omkringlöpande hiul, at thet icke må åter nederkasta mig, som nu hafwer thet öfwersta rumet therpå".

I Brasks psalmproduktion kan uppvisas två goda exempel på förekomsten av motsatsparet "i dag men i morgon". Det är översättningarna "Hwad Gudi täckes, är mig täckt" efter Ambrosius Blaalers "Wies Gott gefällt, so gefällt mirs auch" och "Ach, hwad är doch lifwet här" efter

Joh. Rosenthals "Ach was ist das Leben doch". Båda psalmerna återfinnas i "Ehn helig og hiärtelig sånglust". (Gyllene bönetempels fämte del, Stockholm 1690, sid 37 och 89. Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok, sid. 40 not 8). Sjätte versen av "Hwad Gudi täckes, är mig täckt" innehåller versraderna "fast lyckan skier migh eij i dag / Så skier hon doch i morghon (1695:265:6), och fjärde versen av "Ach, hwad är doch lifwet här" förkunnar lyckans ombytlighet på följande sätt: "Ach, hwad är doch gods och gull? / Intet uthan träck och mull / Rik i dagh, i morghon arm / Bägge födha sorgh och harm" (1695:272:4).

För Buurman beror icke lyckans hastiga svängningar på den enskildes dåraktiga handlingssätt. Han driver icke heller någon ödeslära. Som kristen ser han djupare på detta problem. Det är Gud själv, som styr allt enligt sitt allvisa råd och som har en mening med allt (v. 27 ff.). När någon människa misslyckas och faller, "tå heeter han war blinder / Och såg sigh ey wäl för / Men ingen snart besinner / At Herren är thet gör". "Ehwad tå sällsampt händer / Thet skriff ey lyckan til / Man weet then Högsta wänder / Alt som han hafwa wil".

Den buurmanska betraktelsen över "werldzens och dess lyckas fåfängia och föracht" avslutas av en meditation över döden, och hur döden till sist är det enda vissa (30 ff.). Det är en återknytning till motivet i v. 15 ff. Graven är slutet på all makt och prakt. Allt myllas ned och försvinner. Anseende, prål och ståt tjäna till intet. "I werlden som en Herre / I gärning och i ord / Högmäktig? Men nu wärre / Förruttin stinkand jord" (v. 31). Så snart den mäktige är gömd i jorden, så förbleknar hans minne, och människorna le åt det välde, han en gång utövat. Hur tillintetgjord och vanmäktig den döde är, skildrar Buurman icke utan galghumor. Den som lagts i grav, kan icke en gång jaga bort "then minsta kräkand mask", som kommer för att äta av liket. Döden är människornas tuktomästare. "Sij så geer döden dask" (v. 32). Den som tager del av Buurmans psalm får så uppmaningen att i stället för världens vällust välja det som giver ett evigt "nöije". "Wil tu med migh thet winna / Så wele wij förtahn / Hoos Herren oss infinna / Som wil och hielpa kan" (v. 34).

Dödsminnet, som ville visa med vilken botfärdighet författaren mötte döden, är en typisk botpsalm, och den bär därför helt naturligt titeln "een bättringz-wijsa". Den vittnar även om att dess författare ägde en obestriddlig förmåga att i poetisk dräkt kläda sina tankar. Psaltarens botpsalmer och litanian ha påverkat dessa. Av den subjektivism, som mycket ofta präglade stormaktstidens bot- och bättringspsalmer, finnes intet spår i Buurmans bättringsvisa. Man kan t. ex. jämföra den med de officiella botpsalmerna i rikspsalmboken 1695, som behandla liknande ämnen. Man skall därvid finna, att icke en enda av dessa — för gudstjänstbruk avsedda psalmerna — tillnärmelsevis ha en sådan liturgisk prägel som den här behandlade skapelsen av Stenbockens hovmästare.

Den buurmanska psalmens liturgiska karaktär framstår utomordentligt väl i avslutningsstroforna, där kyrkans urgamla böneämnen möta i en form, som står litanians mycket nära (v. 8—9). "Hålt vp at straffa / Fred oss Fader skaffa / Låt swärdet wijka / Mord och brand tillijka / At wij med gamman / Må städz allesamman / Prijsa tin mildheet. — Tigh tack hembära / Loff och ewigh ähra / Lyda tin willia / Alt ondt från oss skillia / At wij så reena / Glädz med tigh allena / Må vthan ända."

Den karolinska psalmbokens bönepsalmer och bland dem "litanian i sångwis" samt psalmerna i stora landsplågor — obs! även här karaktären av litanian — stå Buurmans psalm närmare än botpsalmerna i samma psalmbok. Jfr framför allt med nr. 308, översättningen av "Aufer immensam". Anslaget är gemensamt. "Straffa oss Herre / Ännu icke wärre / Wij hafwom syndat / Och oss sielff tilskyndat / Dhe plågor swära / Som nu tryckia våra / Länder och städer. — Fruchtan och bäfwan / Öfwer alt nu swäfwa / För titt rijs hårda / Ach lät tigh doch wårda / Hiälp oss aff nåde / Vthaff denna wåde / Stilla wår ängzlan." (Buurman v. 1—2). "Wändt aff tin wrede / Herre Gud, medh nåde / Och lät eij längre / Thitt grymma rijs rådha / Gör straffet mindre / Än som våra syndere / Thet förskyldt hafwa." (1695:308:1).

Ett annat jämförelsematerial gives i Johann Heermanns bot- och bättringsvisor i t. ex. *Devoti Musica Cordis* av år 1630. (Förläggare var bokhandlaren David Müller, och trycket utfördes i Leipzig av Joh. Albrecht Mintzeln). Hos Heermann härskar subjektivismen oinskränkt. Heermann kan dock sägas representera en sund subjektivism i motsats till ett stort antal diktarbröder under 1600-talet.

Buurmans botpsalm kontrasterar stundom bjärt mot den tyska psalmdiktningens ofta mycket omständliga och tunga bättringspredikningar på vers. Ett exempel på en dylik diktning är Martin Kinner von Scherffensteins "Ein new ninivitisch Beicht-Klag- und Buss-Lied", vars första vers begynner "Thut Buss, ihr lieben Kinderlein." Scherffensteins botpsalm omfattar icke mindre än 37 tioradiga strofer, vilka behandla hart när alla de problem, som ha något med bot- och bättring att göra. (Psalmerna trycktes i Breslau 1644 av boktryckaren George Baumann. Den ingår i den av honom utgivna "Geistliche Kirchen- vnd Hauss-Music, sid. 310).

Herren Gud är visserligen rättfärdig och som sådan en stark hämnare, men han är också barmhärtig och mild mot dem "som sigh omwända / Med hopp och trona lända" (v. 4). Det är den trossats, som hjälper Buurman igenom svårigheterna. Vi äro fulla av sår, men Herren är den gode, som läker såren. "Hwad oss mond' feela / Öfwerskyl och heela / Våra såår diupa" (v. 6). Läkedom finnes i blodet från Jesu öppna sidosår (v. 7). Våra sår smörjas och göras "week och leena" med den "blijda" oljan, som flyter ur Jesu sår.

Bengt Wahlström.

Svensk orgelkonst under 1951*

Intresset för kyrkorgeln har under det gångna året tagit sig uttryck bl. a. i ett rekordartat antal artiklar om instrumentets byggnad, de flesta införda i KMT. Artiklarna, så gott som undantagslöst författade av organister, har i de flesta fall utgjort inlägg i den debatt kring svenskt orgelbyggeri, vilken inleddes redan föregående år. I den mån uttalandena varit sakliga och fria från polemisk syra, har de otvivelaktigt ej saknat betydelse. Men att alltför tvärsäkert yttra sig i hithörande spörsmål, det må gälla olika system för spel- och registerregering, stämdispositioner eller andra svårknäckta delproblem, kan ha sina vådor. Hur lätt glömmes man inte att saken, särskilt i fråga om ombyggnad av våra äldre orglar, har inte en utan en mångfald sidor. Risken att ensidigt se på dessa ting undgår man ingalunda genom aldrig så ivrigt och mångordigt hävdande av vissa principer eller genom en överlägset framförd kritik av oliktankandes synpunkter. Mera av saklighet och hänsyn i orgeldebatten, ej minst till den erfarenhet många bland såväl orgelbyggare som organister genom årtiondens möda tillvunnit sig, vore bestämt ägnat både att väcka större förtroende för dem som ta till orda och att bättre belysa hela frågekomplexet.

Bland orgelartiklar i KMT utöver de redan nämnda märkas: Orgelns placering och körens av Ruth Ericsson (jämte ett uttalande av arkitekt H. Falkman), Orgelregistreringsprinciper av H. Jansson, Om överspelning på kyrkorgeln av W. Åhlén samt På orgeldemonstration i S:t Jacob av G. Lundborg. I tidningen Musikrevy har förekommit en artikel Det klassiska orgelspelets renässans, av G. Arnér, i Linköpings stifts julbok: V. Eneby-orgeln och dess mästare...¹ samt i Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift Kring den återuppståndna Jonse-redsorgeln av E. Erics. 50 år svenskt orgelbyggeri lyder rubriken på en av J. H. Åberg författad rikt illustrerad uppsats (35 sid.) införd i SAOK:s ståtliga minnesskrift 1901—1951.

Årets skörd av nykompositioner för orgel kan betecknas som ovanligt god. Den omfattar följande verk: Gustaf Carlman: Fantasia ostinata, Åke Kullnes: Tre orgelkoraler, Herman Lindqvist: Prélude funèbre, Valdemar Söderholm: Sonatin, Einar Wallwik: Toccata, David Wikander: Tre koralförspel (bearb. av pingstmelodier) samt David Wikander: Julmusik, samtliga utgivna på Nordiska Musikförlaget. Vidare Daniel Olsson: Toccata och variationer över koralen Kärlek av höjden, Gehrman's förlag. —

*) Rapport från KSV:s orgelråd vid Centralkommitténs årssammanträde d. 8 jan.

¹ Artikeln bygger på ett föredrag, hållet av förf. vid orgelns 100-årsjubileum den 16 sept.

Alla dessa verk är välkomna. Men vem skriver nya, lätta orgelstycken i litet format? Inte koralbearbetningar utan *självständiga* kompositioner? Behovet av sådan musik för postludieändamål är alltså stort.

Orgelrådets verksamhet har fortgått efter samma linjer som förut. En mängd ärenden har behandlats. Av dessa ha en del insänts från församlingarna direkt, en del genom Riksantikvarieämbetet, resp. K. Byggnadsstyrelsen. Någon avmattning i fråga om byggandet av orglar har trots inflation och dyrtid ej kunnat förmärkas. Bland nyuppförda verk må nämnas orgeln i S:t Petri i Malmö av Marcussen & Søn, 78 stämmor, fyra manualer o. pedal, orgeln i Söderhamns kyrka av Nils Hammarberg, 54 stämmor tre manualer jämte kororgel och pedal, el. traktur, orgeln i Skövde kyrka av Th. Frobenius, 44 stämmor fyra manualverk och pedal, mekanisk traktur och registratur (om de sistnämnda orglarna se vidare artiklar i KMT) samt orgeln i Hässleby kyrka i Småland av Th. Frobenius, 30 stämmor, tre manualverk och pedal, mekanisk traktur, el. pneumatisk registratur. Samtliga dessa nya verk har försetts med ryggspositiv, en anordning som blir allt vanligare i modernt orgelbyggeri.

Av äldre orglar som återuppstått till ny tjänst är först att nämna Per Schiörlin-orgeln från år 1810, tidigare tillhörig Hycklinge kyrka i Östergötland. Efter restaurering, som utförts av Th. Frobenius, har det förnämliga verket nu sin plats i Historiska Museets barockhall, där det på nytt togs i bruk i samband med en högtidlighet den 17 april. Efter inledande ord av riksantikvarie Martin Olsson lämnades en redogörelse om orgeln av Henry Weman, som även demonstrerade densamma och utförde ett konsertprogram. De gånger Hycklinge-orgeln sedan låtit höra sig offentligt har dessvärre inte varit alltför många. Man vill på det livligaste hoppas att det skall lyckas museiledningen åstadkomma medel, så att orgeln oftare kan komma till användning. Den är sannerligen för levande för att bli blott och bart ett stumt museiföremål.

Ett annat gammalt utdömt orgelverk, som vederfarits hedern att på nytt få göra sin röst hörd i helgedomen, är orgeln i Bladåkers kyrka i Uppland, byggd av Johan Larsson 1841. Efter en lång förnedringsperiod i en klockstapel får nu verket, efter ingående pietetsfull restaurering, utförd av Bröderna Moberg, åter tjäna församlingen vid dess gudstjänster.

Andra gamla verk som restaurerats är orgeln i Wallerstads kyrka, byggd 1841 av Nils Ahlstrand och orgeln i Hyssna ödekyrka, uppsatt 1872 av Hans Josefsson, samt slutligen den sjustämmiga s. k. Mossebo-orgeln. Med sin vackra klang gläder den nu menigheten i S:t Olofs kapell vid Tylösand, byggd 1776 av organisten Jonas Solberg. Denna gamla orgel, har sin särskilda historia. Se härom E. Ericis ovan nämnda uppsats Kring den återuppståndna Jonsersorgeln.

Orgeljubileer ha hållits i V. Eneby (jfr ovan) och Öja, Södermanland. Vid högtidligheten i Öja kyrka, vars orgel byggdes för 100 år sedan av

Erik Adolf Setterqvist, förekom bl. a. föredrag om orgeln och dess skapare av E. Erici.

Orgeldagar har hållits i Köping den 19—20 maj. Programmet vid "dagarna", som anordnades av Västerås Stifts Organistförening, upptog föredrag, diskussioner, genomgång och uppspelning av ett antal Bach-verk, gudstjänster, konserter m. m. Medverkande: Torsten Nilsson, Alf Linder samt kursdeltagare. Om dessa orgeldagar se vidare nr 10 av KMT.

Den intresserade allmänheten har även under det gångna året haft rika tillfällen att lyssna till orgelmusik, framför allt vid de musikandakter, som numera regelbundet äger rum i en mängd kyrkor såväl i huvudstaden som ute i landet. Stort utrymme bereddes självfallet orgelkonsten vid SAOK:s 50-årsjubileum, som firades den 26—28 oktober bl. a. med gudstjänster och orgelkonserter i ett flertal av huvudstadens kyrkor. Flera celebra orgelspelare utifrån har gästade vårt land. Av dessa skall här endast en nämnas, nestorn bland dem alla, Albert Schweitzer, som söndagen den 28 oktober konserterade i Gammalkils kyrka i Östergötland. I ett digert program, upptagande verk av J. S. Bach, F. Mendelssohn, C. Franck och Widor ådagalade Schweitzer på ett övertygande sätt sin alltjämt obrutna vitalitet och konstnärlig kraft. Anmärkas bör att detta var den ena av de två orgelkonserter S. gav under sitt besök i Europa denna gång. Den första ägde rum i Strasburg på årsdagen av J. S. Bachs död, den 28 juli. Om Schweitzers senaste besök i Sverige se vidare nr 11 av KSF.

Också under 1951 har Radiotjänst utsänt orgelprogram antingen direkt eller i grammofonupptagning. I den omfattning svensk orgelkonst, dvs. svenska orglar och svenska organister härvid utnyttjats, skall detta med tillfredsställelse noteras. Det förefaller dock som om vederbörande anlidade utländsk produktion i långt högre grad än vad nöden kräver. Högeligen önskvärt vore om Radiotjänst i betydligt större utsträckning än hittills ville begagna sig av sina möjligheter att ombesörja inspelning på svenska orglar. En rad förnämliga sådana särskilt bland vårt äldre orgelbestånd formligen ropa på att komma till användning härför.

Men en kyrkogels uppgift är först och sist att tjäna gudstjänstlivet. Också om den saken hade biskop Bo Giertz många minnesvärda ord att säga i sitt med orgel- och körmusik rikt illustrerade radioanförande över ämnet Högmässan den 18 november. I samma tonart fast mera ingående berörde ärkebiskop Brilioth orgelns liturgiska funktion, då han invigde den nya här tidigare omnämnda orgeln i Söderhamns kyrka: *"En kyrkorgel har en trefaldig uppgift. Den skall för det första stödja och leda församlingssången, inte överrösta men beledsaga. Den skall fostra och uppmuntra församlingens sång. Orgelns andra uppgift är att ge lov-sången vingar. Det skall ske i psalmerna och när orgeln ensam får tala. Den skall ge uttryck för det trosfriska jubel som bör prägla en kristen gudstjänst. Den tredje uppgiften är att tolka det utsägliga, något som*

inte rymmes i mänskliga ord. Den skall tala i preludium och postludium och tjäna gudstjänsten, verka i förkunnelsen och ge vingar åt själens aning. Den är som en budbärare från den eviga världen."

Dessa ord av vår kyrkas primas borde stå inristade på varje kyrkorgel i vårt land till maning och uppmuntran för organisten i hans mångskiftande och rika men ej alltid lika tacksamma gärning.

Waldemar Åblén.

Körarbete 1951

Det gångna året kan väl icke peka på några sensationella händelser, vad beträffar kyrkokörernas arbete. Man skulle förr kunna tala om ett återhämtningens år efter de stora rikskyrkosångshögtiderna i Lund och Uppsala, som ägde rum under 1950. Detta skall dock ej tydas som om kyrkokörernas arbete legat nere. Det är de stora evenemangen, som kanske saknas. Däremot ha såväl ett flertal stiftshögtider som enskilda körens framträdanden visat, att arbetet fortsatt och att kyrkokörernas insats i det konsertanta livet varit av betydelse.

Betydelsefullast torde vara den insats, som kyrkokörerna göra i det gudstjänstliga livet. Man torde nog nu med skäl kunna påstå, att en helt ny inställning till denna uppgift är för handen. Tidigare var det de uppsjungningar av hymner, som skedde efter tron eller möjligen efter predikan, som ansågs vara det viktigaste. Det finns ingen anledning sticka under stol med, att många körsångare tidigare lämnade kyrkan och gudstjänsten, så fort hymnerna sjungits. Det kanske förekommer ännu, men det vanligaste är nu, att körens medlemmar stannar till gudstjänstens slut och därvid icke blott tjänstgör som hymnkör utan även som koralkör. Att detta är fallet i de större kyrkorna och på de större platserna är kanske självklart. Ofta nog utgår arvode till körmedlemmarna för att de även skola leda psalmsången. Kanske värdefullare är, att i de mindre kyrkorna, på landsbygden, där intet arvode förekommer, där deltagandet i körens arbete är helt oavlönat, samma inställning till kvarstannandet efter uppsjungningen av hymnerna förefinnes. Och härigenom har den liturgiska delen av gudstjänsten berikats. Även om tjänstgörande präst icke är sjungande liturg får denna del av gudstjänsten en vacker utformning tack vare körens medverkan. De båda mässböckerna äro väl utnyttjade, i synnerhet den första delen. Den andra delen börjar dock även den komma alltmera till heders.

Tack vare den nya kyrkomusikerstadgan har kyrkomusikerna på helt

annat sätt än tidigare fått till uppgift att öva och leda kyrkokör. Landsbygdens kyrkomusiker har härvid mången gång ställts inför mycket stora svårigheter, svårigheter att rekrytera en kör ur en befolkning, som kanske blott uppgår till ett par hundratal. Där detta lyckas, och flera exempel givas därpå, är kyrkomusikern att gratulera. Som exempel kan nämnas ett par församlingar, där invånarantalet uppgår, i den ena till c:a 250 och där kören håller sig till 25, tiondelen av befolkningen tillhör kören!, i den andra är befolkningstalet ännu lägre, c:a 175, 16 medlemmar finnas i kyrkokören. För var och en, som själv försökt att hålla samman en kör, framstår ovanstående exempel som något hart när otroligt. Dessa körer ha dock ägt bestånd en lång följd av år.

Det gives dock exempel på, att försöken att bilda en blandad kör misslyckats. Man har då två utvägar att välja på: den ena att bilda en damkör, den andra att bilda barnkör. Båda vägarna anlitas, och båda är goda utvägar. Där damkören bildas, är det ofta en ort, där manskör finnes. Och manskörsmedlemmarna äro ofta ganska ovilliga att ställa sig i blandad kör. Det är icke endast rena landsbygden, som råkar ut för denna svårighet, exempel givas på ganska stora samhällen, där damkören varit den enda möjligheten att bilda en kör av vuxna för kyrkans sång. Damkörerna ha tidigare haft vissa svårigheter, när det gällt hymnmaterialet. Det har funnits ganska litet att välja på. En bättring är på väg att inträda. Åtminstone ett musikförlag har lovat att under 1952 komma med en fullständig förteckning på vad detta förlag har att bjuda på i hymnväg för damkör. Att damkörerna vid kommande kyrkosångshögtider böra beredas ett rum för separata uppträdanden är kanske något, som kan stimulera.

Den andra formen, som stod till buds, var barnkören. Längre ha dessa bildats och fått arbeta utan hjälp eller tillsyn från några ansvarigas sida. Det står dock klart, att kyrkan här har fått ett utomordentligt tillskott, som på allt sätt skall understödjas och skyddas. Så håller också på att ske. I varje stift så gott som finnes en barnkörsektion, som på olika sätt söker stödja och stimulera. Bl. a. kan visas på de kyrkliga barnsångshögtider, som t. ex. i Stockholm och inom Västerås stift anordnats. Här kan man tala om en samling av kanske icke ännu färdiga elitkörer, dock sådana som sträva att nå detta mål. Därför har programmen vid dessa högtider varit av hög klass. Högtiderna äro icke på något sätt att likna vid de barnsångarting, som tid efter annan anordnas, och som knappast kunna sägas ge vare sig konstnärliga eller andra resultat. Möjligen det, att barnen haft en rolig utflykt. Som exempel på vad som sjunges kan anföras det program, som skall sjungas i Västerås innevarande år i maj: 1) Morgonens rodnad, gammalkyrklig. Unison. 2) Ett barn är fött (arr. Norrman) Unison m. fioler o. 3-stg. bl. kör). 3) Kyrie av H. Hammarström (3-stg.). 4) Till himmelen uppfaren av W. Söderholm (3-stg.). 5) Det spirar i Guds örtagård, arr. O. Lindberg (2-stg.). 6) Pingsthymn av

J. S. Bach (Unison). 7) Skapa i mig Gud ett rent hjärta av J. N. Krebs (3-stg. bl. k.). 8) På Gud och ej på eget råd av S. Gastorius (3-stg.). 9) Förtröstan av Händel (3-stg. m. orkester). 10) Fröjdens Herren alla länder av J. J. Weiland (Un. m. fioler och orgel). Där 3-stg. bl. kör förekommer sjunges barytonstämman av körledarna.

Kyrkokörernas arbete under det gångna året har som tidigare omnämnts i allmänhet bestått i mindre högtider. Bland sådana, som i detta sammanhang bör omnämnas, står kanske Växjö stifts kyrkosångsförbunds 25-årsjubileum i Jönköping i början av november. En stilfull högtid vad såväl program som utförande beträffar. Stockholmskörernas medverkan vid SAOK:s 50-årsjubileum är ett annat evenemang, man gärna har i minnet. Runt om i landet ha enskilda körer framträtt med stora verk, såsom Bachs Johannespassion, Matteuspassionen, Juloratoriet. Verk av Buxtehude, Schütz m. fl. äldre mästare ha också förekommit. Den nyare och nyaste vokalmusiken har även varit rikligt företrädd. Här kanske det i första hand är de mindre verken, hymner för gudstjänstligt bruk, som starkast faller i ögonen. Skola några kompositörsnamn nämnas, blir detta en hel lång rad från Otto Olsson (vars Te Deum uppfördes vid SAOK:s 50-årsjubileum), David Wikander med många nya strålande kompositioner, Ivar Widéen, vars minne ägnats hela konserter, särskilt i Västergötland och Göteborg, över till yngre komponister såsom Gottfrid Berg, Gunnar Thyrestam, Daniel Olson, W. Söderholm, W. Åhlén m. fl. fram till de allra yngsta, såsom Gustaf Bjarnegård. Sammanhängande med körernas större förståelse för den liturgiska delen av gudstjänsten har kommit, att den polyfona stilen alltmer undantränger den homofona. Kyrkokören av idag har större förståelse, ja, rent av kärlek för det förra slagets musik.

Kyrkokörernas antal fortsätter att öka. I dag kan i runt tal 18000 körmedlemmar sägas vara anslutna till Sveriges kyrkosångsförbund, säkerligen arbeta flera hundra barnkörer i kyrkans tjänst, ett icke oväsentligt antal damkörer medverka i gudstjänsterna. Den utveckling av kyrkokörväsendet, som de senaste årtiondena fått bevittna, är något, som icke på något sätt synes stagnera. Lägges härtill, att körkulturen även den går stadigt framåt i alla avseenden, (studiearbetet inom körerne är här något, som kommer att få allt mer betydelse), synes framtiden ljus och löftesrik.

Viktigt är, att de, som på något sätt hava inflytande och makt, ställa detta inflytande och denna makt till hjälp, när det gäller anslag från stat och kyrka och församling. Mycket arbete göres frivilligt och utan lön. Ofta är det känslan av en förmån att få deltaga i sången till Guds ära, som förmår den enskilde körledaren och körmedlemmen att offra tid och pengar för att nå goda resultat. Men detta arbete behöver ändock stödjas, icke blott med uppskattning och erkännande utan även med pekuniärt stöd. Körledarkurser, studiematerial, noter, kyrkosångshögtider kräva av

den enskilde för stora ekonomiska uppoffringar, om icke de ovannämnda genom anslag eliminera åtminstone det mesta.

Stockholm den 8 januari 1952.

Enligt uppdrag:

Sten L. Carlsson.

Kyrklig skrud och prydnad 1951

Diskussionen om kyrkokonstens förhållande till gudstjänstliv och kristet idéinnehåll har gått vidare under året 1951. Till något verkligt samförstånd har man dock icke nått fram. Under tiden skapas ny kyrkokonst och gamla kyrkor och äldre kyrkoinventarier restaureras. I maj 1951 invigdes i Örgryte nya kyrka i Göteborg en ny altarprydnad i form av ett altarskåp med målningar i flyglar och mittparti. Mästaren är Thor Fagerkvist, som här givit prov på högklassig konst, vilken tillika kan betecknas som kristen och kyrklig. Fagerkvist har låtit sitt verk bli förkunnelse, då motivkretsen ansluter sig till kyrkoårets kretslopp och därigenom blir en tolkning i bild av inkarnationen, återlösningen och den fortskridande gudsgärningen i kyrkan. Här har problemet om konsten och dess samband med kristen tro och gudstjänstlivet lösts på ett högst tillfredsställande sätt.

Under våren utställdes på Historiska Museet kartongerna till Bo Beskows glasmålningar i Skara domkyrka jämte några slutförda detaljer av det omfattande arbetet. Den som besinnar den stora uppgift konstnären påtagit sig, måste beundra det sätt, på vilket företaget genomförts. Vad Bo Beskow här givit är modern konst i bästa mening, som samtidigt fyller sin funktion inom förkunnelsens och liturgiens ram, då ämneskretsen omfattar centrala motiv i den bibliska uppenbarelsens värld. Med sin utsmyckning av Skaradömens fönster gör Bo Beskow en högst betydande insats i nutida svensk kyrkokonst.

En annan av Historiska museets tillfälliga utställningar gav även den liturgiskt och konsthistoriskt intresserade rikt utbyte. Från museets eget förråd och från samlingar på andra håll i landet hade praktiskt taget allt vad vi ha kvar av medeltida relikier och "helgedomakar" förts samman. Utställningen gav en synnerligen god bild av en sida hos medeltidens svenska fromhetsliv och belyste instruktivt de konstformer, som vuxit fram ur kravet på att bevara relikerna och göra dem tillgängliga i kulten.

Klyftan mellan de strävanden, som möta oss i den senmedeltida katholicismens sätt att skapa miljö kring och synliga uttryck för liturgiens innehåll, och å andra sidan vissa moderna arkitekters strävan att inrama nu-

tida svensk gudstjänst kan verka ööverstiglig. En väsentlig skillnad måste ju finnas här. Detta är betingat av olika fromhetstyp och därmed sammanhängande skiljaktighet i det liturgiska livets gestaltning. Men vad man icke sällan frapperas av, är arkitektens främlingskap inför själva vår evangeliska gudstjänst. Kyrkobyggaren inriktar sig huvudsakligen på att skapa en hörsal, medan det sakramentala momentet i en svensk-luthersk gudstjänst blir förbisett. Vad man här kunde efterlysa vore en funktionalism i ordets egentliga mening. Det skall dock i sanningens och rättvisans namn framhållas att vi även ha arkitekter ibland oss, som allvarligt söka sätta sig in i kultens problem och söka beakta de krav, som gudstjänstlivet kan ställa på kyrkobyggnaden.

Dessa reflexioner ha föranletts av den utställning, som var anordnad under försommaren av förslagen till ny kyrka i Oxelösund. Vandrigen bland bildmontage och modeller gestaltade sig i betänkligt hög grad till ett besök i ett arkitekturen skräckkabinett. Det till utförande antagna förslaget har givetvis sina förtjänster ur rent teknisk-arkitektonisk synpunkt men vittnar minst av allt om inlevelse i själva den funktion, som ett kyrkorum skall fylla. Arkitektoniskt vill det också bjuda något nytt, men en vanlig bedömare har svårt att se, huruvida vi här ha något egentligt nytt utöver det för sin tid originella glashus, som den tyske arkitekten Bruno Taut konstruerade till Kölnutställningen 1914. Exteriören kommer också att på något avstånd betänkligt erinra om det misslyckade inslag i Stockholmsilhuetten, som heter Sofiakyrkan.

Under den senaste mansåldern har väl ej heller denna kyrkas interiör av någon betraktats som ett utslag av någon hög, konstnärlig anda. Men den framträdde 1951 i förnyad skepnad. Orsaken till det lyckade restaureringsföretaget var väl knappast av estetisk natur. Som flera andra av det sena 1800-talets och det begynnande 1900-talets byggnadsverk hade Sofia kyrka vid undersökning av konstruktionen visat sig vara riskabel att beträda. Uppdraget att förnya interiören gavs åt den åldrade mästaren L. I. Wahlman, som utförde något högst märkligt. Även om en eller annan detalj kan verka främmande, måste man beundra vad som här åstadkommits. Man erinrar sig inför denna restaurering, att dess mästare samma år som Sofiakyrkan fullbordades hade sin banbrytande nyskapelse, Engelbrektskyrkan, färdig i skiss och året därpå, 1907, i modell. Det ger ett visst historiskt perspektiv. — Bland de övriga kyrkorestaureringar, som under året utförts, må erinras om arbetena i Åhus, vilka blottat målningar av stort intresse. Under året har diskussionen om Uppsala domkyrkas restaurering åter kommit i ett nytt läge, då den antikvariska restaureringsprincipen på ett annat sätt än tidigare skjutits i förgrunden.

På det kyrkotextila området har det arbetats som förut. Kyrkorna tillföras ständigt nya delar av sin liturgiska skrud, framförallt mässshakar och antependier. Märta Afzelius och Sofia Widén ha visat prov på sin produktion, och vid en utställning på Röhsska konstslöjdmuseets lokaler

i Göteborg visade Libraria ett omfattande material från den tid Märtha Gahn förestått ateljén. I samband härmed anordnades några sammankomster, där kyrkokonstens problem upptogs till livlig diskussion och även blev föremål för pressdebatt. Hur man än bedömer den nutida produktionen på den sakrala textilkonstens område, blir man slagen av det stora intresset för nyanskaffning och utökning av skrudförrådet. Man får gå tillbaka till senmedeltiden och stormaktsepoken för att finna en kvantitativ motsvarighet. Jämför man ur kvalitativ synpunkt, vad som under de senaste tre decennierne åstadkommits hos oss, med produktionen inom den romersk-katolska kyrkan på kontinenten, lägger man snart märke till en mycket stor skillnad. De stora traditionerna från medeltidens senare del ha därute icke kunnat fullföljas. Hos oss har man däremot bemödat sig, att hålla kvalitetskravet så högt de ekonomiska resurserna tillåtit. Nutida svensk textilkonst för sakralt bruk vill framträda som en nyskapelse på traditionens grund, och detta är en princip, som borde vara vägledande för allt konstskapande, som kan falla under den vedertagna rubriken kyrklig skrud och prydnad.

Lidingö i januari 1952.

Ragnar Stenberg.

Recensioner

Die Musik in Geschichte und Gegenwart, Allgemeine Enzyklopedie der Musik, herausgegeben von Friedrich Blume. Bärenreiter-Verlag, Kassel und Basel. Band I, A-Blumner.

Trots de materiellt och tidvis även ideologiskt svåra förhållanden, under vilka tysk musikkforskning arbetat under de senaste 20 åren, föreligger sedan 1951 nio häften om sammanlagt c:a 1000 sidor, utgörande första bandet av beräknade c:a 5, av ett nytt musikaliskt uppslagsverk, *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (MGG). Redaktör är den kände specialisten på evangelisk kyrkomusik, prof. Friedrich Blume, Kiel.

Detta verk kommer att få avsevärt större dimensioner än hittillsvarande musiklexika och -handböcker såväl genom artiklarnas utförlighet som genom antalet berörda forskningsområden, men framför allt skiljer det sig i sin strävan att "i encyklopedisk form ge en uttömmande sammanfattning av hela det nutida vetandet på alla musikens områden och gränsområden" — ett ganska gigantiskt program.

Särskild uppmärksamhet ägnas — stundom genom primärforskning — åt tidigare förbisedda, utforskade eller icke utvecklade områden, främst folkmusik, utomeuropeisk musik, medeltidens, särskilt 1400- och 1500-talens musik, men också åt jämförande musikkforskning, tonfysik och tonpsykologi,

musikpedagogik, grammofon och radio. Hänsyn tas också till musikens gränsområden. Sålunda ägnas i artiklar såsom Aristoteles, Akord etc. uppmärksamhet åt musikens förbindelse med religion, rätt, samhälle, litteratur, filosofi, bildande konst.

Medan sålunda ett betydande antal för en musikencyklopedi nya uppslagsord tillkommit i MGG på grund av verkets väldiga anläggning, så saknas i stället en stor mängd uppslagsord man är van att finna i ett dylikt verk. Dessa ord, mindre betydande personnamn, musiktekniska termer o. s. v., behandlas emellertid i översiktsartiklar och inordnas därmed i ett större sammanhang. Detta gör att verket inte till fullo kan utnyttjas, förrän sista bandet med fullständigt register föreligger. Påfallande är frånvaron av alla hänvisningar, men också här kommer registret att utgöra en ersättning.

Ett arbete av MGG:s omfång har enligt utgivaren två huvudföresättningar: specialforskning och samarbete på internationell basis. På nuvarande tidiga stadium (Blumner) har man dock det intrycket, att tyskarna dominerar och att utlänningar anlitas främst för behandlingen av sina resp. länder. Så har t. ex. för Sveriges del doc. S. Walin hittills svarat för materialet. Men ovan nämnda förhållande får kanske tolkas som ett bevis för att Tyskland alltjämt intar tätplatsen inom den internationella musikforskningen.

Otvivelaktigt är det lovvärt att vilja reducera 1800-talet till riktigare proportioner, men en svensk frågar sig dock, varför inte Franz Berwald i likhet med Atterberg, Bellman och Nat. Berg hedrats med en egen artikel.

Vad som särskilt bör glädja en kyrkomusiker är brett upplagda artiklar såsom a cappella, Alleluja, Antiphone, Aufführungspraxis. Barock, för att ba-

ra nämna några. Över huvud ägnas en mer än vanligt stor uppmärksamhet åt gregoriansk musik.

Till MGG:s förtjänster hör också att det försetts med ett förnämligt, ställvis unikt bildmaterial. Pappret har påfallande god kvalitet. En typografisk detalj: trots den stränga systematiken i de enskilda artiklarna skulle man nog haft hjälp av styckeindelning. Det skulle avsevärt underlätta orienteringen speciellt i de längre artiklarna. Det behöver inte särskilt framhållas, att verket innehåller i möjligaste mån fullständiga litteraturanvisningar.

Det är tydligt att man i MGG kommer att få ett standardverk, där inte minst kyrkomusikern har en rik källa att ösa ur. Det är därför att hoppas, att den fortsatta utgivningen ska kunna ske i samma takt som hittills.

Guðrun Zetbelius.

Karin Dövring: Striden kring Sions Sånger och närstående sångsamlingar. Lund 1951.

"Och ingen annan kunde lära sig den sången än de..." Dessa ord ur Uppb. 14:3 har C. O. Rosenius som motto på en uppsats med titeln "Kristendomens Schibbolet". Han inskräpper där kraftigt, att den rätta andligheten icke är "en sådan tro, bekännelse och lovsägelse, som vem som helst kan komma ut med, utan en tro, som endast ett visst folk har, och som är verkad av Herrens egen nåd och Ande."

Det är inte svårt att här finna en förlaga till Rosenius, nämligen företaget till Sions Nya Sånger, som utgår från samma bibelord och utlägger det på liknande sätt.

Redan i sin upprinnelse var herrnhutismen alltså medveten om exklusiviteten i sin nya sång. Vem som helst

kan inte lära den. Och denna Schibbolet-stämpel på sin förkunnelse har den herrnhutiska fromhetens arvtagare i vårt land, rosenianismen, varit angelägen om att behålla. Var och en som är det minsta förtrogen med roseniansk fromhet, vet att man i dessa kretsar utlyssnar en oefterhärmlig ton ur predikan, utan vilken denna blott är ett värdelöst och helt förfelat Sibbolet. Och här gäller det nyanser som är oåtkomliga för varje utomstående, oinvidig "efraimit".

Vi har här att göra med det gåtfulla, som upprepar sig kring varje väckelse, att vad somliga upplever som nytt, förlösande och absolut livsavgörande, uppväcker hos andra på sin höjd avsmak, olust och förargelse.

Just denna dubbla reaktion inför herrnhutismens genombrott i vårt land har Karin Dovring fixerat i sin doktorsavhandling, nämligen i vad mån detta kan utläsas ur dess sångsamlingar och den teologiska strid, som utbröt kring dem. De två uppgifter hon ställer sig blir alltså följande: 1) att så exakt som möjligt få fram just det säregna i Sions Sång, som "ingen annan kunde lära sig än de"; 2) att beskriva de metoder, med vilka motståndet mot den nya väckelsen bekämpade den, och de resultat det nådde.

Det visar sig då att dessa båda uppgifter delvis sammanfalla. Ortodoxiens strävan att fastställa den nya väckelsens heresier är ju ur annan synpunkt ett försök att fixera dess egenart, och härtill anknyter Dovring. Hon använder t. o. m. samma metod som de gamle renlärighetsivrarna.

Det visar sig nämligen att herrnhutismens förkunnelse inte är direkt irrlärog, men ensidig. Att Gudsbilden är präglad av den korsfäste Jesus, kan man svårligen anmärka på. Ej heller på läran att frälsningen sker av nåd allena. Men om dessa läropunkter över-

drivas, medan man försummar att tala om första och tredje artikeln, om botkamp och helgelse, då blir följden en snedvriden andlighet.

Väckelsens kritiker tvingas lämna bevis för sitt påstående om herrnhutismens farliga ensidighet, och så drivs man till ordfrekvensundersökningar i Sions Sång. Där finner man då att ord som "blodet" och "såren" är högfrekventa. Väckelsens män försvarar sig med att påpeka, att även psalmboken talar mycket om den korsfäste. De ortodoxe svarar att detta gäller blott passionspsalmerna, som är avsedda att användas endast under en viss tid av året. Här döljer sig kanske en ny aspekt på teorin om kyrkoåret som den rätta nådens ordning och som en bevarare av den sunda lärans jämvikt!

De ortodoxa teologernas ansats till ordfrekvensundersökning i Sions Sång fullföljer nu Dovring med förfinade metoder, hämtade från modern amerikansk propagandaforskning. Får hon på denna väg något grepp om herrnhutismens jargong, dess "geniala barnspråk", dess förenklade och onyanserade förkunnelse, som så lätt slog an och talades direkt in i hjärtana?

Man kan svara både ja och nej. Den statistiska metoden ger naturligtvis oändligt mycket mer exakta resultat än vanlig litterär analys. Men inte heller en högt driven statistisk stilforskning undgår subjektiva moment. Det är och förblir en personlig omdömesfråga, hur man vill systematisera och tolka det insamlade materialet. Sin största betydelse har ordfrekvensundersökningen därigenom att den ger siffermässigt exakta belägg för påståenden, som annars framstår som godtyckliga hypoteser. Modern propagandaforskning hade kunnat hjälpa de gamle kättarjägarna att lägga fram överbevisande fakta för vad de intuitivt visste.

Ett intressant exempel på hur ord-frekvensmetoden ligger nära till hands i polemiken mot hyperevangelisk förkunnelse, stod förra året att läsa i ett nordskånskt sockenblad: "I vårt Nya testamente förekommer förkunnelsen om *Kristi blod* jämförelsevis sparsamt. Hos Matteus och Markus bara en gång... Att detta sätter sin prägel på nutida kristen förkunnelse, må anses riktigt."

Utöver vad ovan redovisats innehåller Dovrings avhandling värdefulla rön om författarna till hithörande sångsamlingar. Med avseende på dispositionens och språkets rejäla enkelhet är den mönstergill.

Ragnar Värmon.

E m. Hirsch: Geschichte der neuern evangelischen Theologie in Zusammenhang mit den allgemeinen Bewegungen des europäischen Denkens. Band II—III (=6.—16. Lief.) Gütersloh, C. Bertelsmanns Verlag 1950—51.

Till förnyad anbefallan av detta verk kunde egentligen räcka ett påpekande av den synnerliga punktlighet, varmed det publiceras: de 80-sidiga häftena följa varandra tätt i fjäten, och inom ett år ha ytterligare två delar fullbordats. Verket föreligger nu med tre femtedelar av sin helhet. En sådan pålitlighet i utgivningen blir med rätta en verkningsfull rekommendation av arbetets innehåll.

Hirsch sysslar i band II utförligt med de tyska bidragen till 1700-talets filosofiska och teologiska utveckling. Dessa bidrag givas på två linjer, inbördes rätt olika men i en viss grundinställning — emancipation från ortodox tros- och kyrkodisciplin och intresse för praktiska saker — ej utan beröringspunkter, nämligen dels Leib-

niz och hans popularisator Wolff, dels pietisterna. De senare åstadkommo oaktat sin egen innersta syftning en hel del teologi, f. ö. redan hos Spener, som av förf. röner stor aktning. En viss konvergens mellan rationalism och pietism möter hos Semler, och även Bengel är som bibeltolk en avnämare och främjare av nykter filologi och historiska realia. Till "upplysningstidens romantik" hör arvet från Böhme, som under 1700-talet medförde en förfriskning av mystik på ganska många håll. Omkring seklets mitt råder en utjämning mellan ortodoxi, pietism och rationalism; någon verklig vulgär-rationalism är knappast ännu å färde.

I band III förflyttas vi till västeuropeiska scener. Här behandlas den alltmer målmedvetna och öppna kristendoms- och kyrkokritiken: encyklopedisterna, samt Rousseaus egendommiga dubbelroll: å ena sidan den ömma känslans och det svärmiska enslingslivets förhärlikande, å andra sidan den sanktion av det sociala frihetskravet, som sedan blev till yrsel, våld och terror i franska revolutionen. Det är ej så underligt, att franska papister för protestanten Rousseaus skull betrakta Calvin och Luther med outrotlig misstro.

Skildringen går vidare och hinner, för Frankrikes, Englands och Nord-Amerikas del, det för hela verket bestämnda slutmålet, nittonde seklets mitt.

Ismerna tillväxa i mängd och styrka både till höger och till vänster. Frankrike, "Kyrkans äldsta dotter", förlorar jämvikten i bittra inre konflikter, och ju mer de sekulära rörelserna: agnosticism, positivism, socialism m. fl. lägga kursen åt vänster, desto mer förskjuter kyrkan sin pondus åt höger, d. v. s. hon går ultra montes, i ett allt starkare beroende av Rom.

I England hade 1700-talets stora

metodistiska folkväckelse liksom i förväg undandragit radikalismen mycket livsrum, men Bentham, Cobden och Mill blevo ju ändå inga maktlösa figurer. Här skapades flera på kontinenten rätt okända kombinationer: i Gladstone en symbios av högkyrklighet och liberalism, i Maurice och Kingsley en symbios av bredkyrklighet och socialism; också torydemokratien hade delvis kyrklig inspiration. Alla godkände icke den egentliga via media, sådan den proklamerades av Oxfordrörelsen, men de flesta underförstodo dock, att något snarlikt skulle vara det för engelsmän genuina.

Ett frågetecken avskuggas alltmer distinkt över texten i dessa avsnitt: röner det, som vi mena med evangelisk kristendom, i denna väldiga omvandlingsprocess sin verkliga frigörelse, eller är det utsatt för ett ohejdbart sönderfall? Är det faktum, att den evangeliska kyrkan i dessa skeden icke mer kan eller får utföra en egen maktpolitisk roll, så trösterikt som ofta säges oss? Trösterikt är i varje fall icke, att kyrkan samtidigt med förlusten av denna roll också förlorar sin ställning som en *magistra vitae* i folkens liv; och samtidigheten torde ej vara tillfällig. Kan därefter, när kyrkan är svag, evangelium vara starkt?

Kyrkan är i Hirschs framställning flerstädes ett högintressant debattämne; men skulle hon icke hellre vara något annat och mera? Hon ter sig inom protestantismens krets såsom ett arvegods, som nominellt har kvar sitt forna värde men som i själva verket är avsevärt belånat till förmån för alla de vidlyftiga rörelser i subjektivism och sektierism, som under tidens lopp ha fått protestanternas mesta kärlek och hänförelse. Hirsch skall sluta sin exposé omkring år 1850, men även om han hade åtagit sig att föra fram den ännu ett sekel, skulle han ingalunda

kunna avlägsna frågetecknets skugga. Allt som i nutiden är å färde, är alltså jämt i påfallande grad präglad av de många vitala motsättningar, som utgöra stoffet för denna hans magnifika idéhistoria.

Bo-Sture Wiking.

Sigurd Kroon, Breviarium Lincopense 1493. De förlorade partierna. Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 47. Nr. 2.

I förordet till Laurentius Petri Sällskapets pågående nyedition av *Breviarium Lincopense* (BL) påpekar utgivaren, att intet fullständigt exemplar av originalet bevarats. Tre blad saknas: blad 1 har varit försäts- eller titelblad, blad 8 har innehållit kalendariet för november—december och blad 35 (CC) större delen av nonen och en del av måndagens matutin. Peters har sökt rekonstruera bladen 8 och 35, men rekonstruktionen av kalendariet avviker från Grotefends tidigare försök härtill särskilt beträffande festgraderna. Luckan i psalteriet har Peters utfyllt med hjälp av ett Uppsalapsalterium.

Docent S. Kroon har i detta läge ägnat en högst intressant studie åt förnyad rekonstruktion av nämnda partier. För kalendariets del hämtas stommen, festdagarna, ur BL:s *proprium de sanctis*. En viktig källa blir ett av Peters nämnt men tydligen ej utnyttjat kalendariefragment för nov.—dec. i ett exemplar av BL. På denna bas bygges vidare med hjälp av samtida kalendarier från stiftet. Missalet A 97 i Kungl. Bibl. utnyttjas därvid i första hand. Kroon uppvisar övertygande, att A 97 ej som man förut trott, tillhört Skönberga kyrka, utan av allt att döma Västra Sten. Vadstenabrevariet C

479 i Uppsala Univ.-bibl., som är nära nog samtidigt med BL, användes för fortlöpande kontroll av resultatet och i förekommande fall för korrigeringsring. De bevarade partierna av kalendarerna i de nämnda två källorna avtryckas — ett värdefullt initiativ. Resultatet blir en ny rekonstruktion av kalendern för nov.—dec., som vad festgraderna gäller på nio punkter avviker från Peters' förslag, på sex från Grotefends. Dessutom rättas några onöjaktigheter i Peters' edition.

Det felande bladet i psalteriet ersätter Kroon med texter ur det sekulära stiftsbreviarier C 435 i Ups. univ.-bibl. Detta dateras till troligen 1384—1406. Redan förekomsten av Visitatio B. M. V. med oktav är emellertid ägnad att inge vissa misstankar. Rec. ville nog flytta terminus post quem till tidigast mitten av 1410-talet. 1413 instiftades nämligen den i C 435 upptagna festen Compassio B. M. V. Festen i fråga torde ej ha firats redan före det allmänna påbudet härom. Så skedde däremot med den likalades i C 435 förekommande dagen Transfiguratio Christi, som föreskrevs 1457. Denna kunna vi därför ej utan vidare ta som hållpunkt för dateringen. En liknande reservation måste vi göra beträffande S. Anna. Att detta helgon ej firas enligt statuter av 1406 visar blott på en viss liturgisk "eftersläpning" i en gren av stiftets tradition. I detta sammanhang nämnes också den berömda tidigare Ordinarius Lincopensis. Denna bör dock ej dateras till 1384 utan till början av 1390-talet.¹⁾ — Kroons rekonstruktion avviker på flera punkter från Peters. Olikheterna

beröra sådana ting som Gloria Patri i psalmsluten, rubriker, utskrivande av fullständiga responsorier etc. Jämför man på dessa punkter övriga hore minores i BL sinsemellan, framträder BL:s brist på kongruens i fråga om markering av dylika partier. Därför torde det väl ej vara möjligt att på denna punkt företa en fullt viss rekonstruktion, utan vi få hoppas på nya fynd av originalet.

Samma förhoppning få vi hysa vad kalendarier beträffar. Trots allt måste tyvärr metoden att rekonstruera med hjälp av andra samtida källor kvarlämna ett visst osäkerhetsmoment. Detta gäller också det här aktuella fallet. Det är ju påfallande, att festgraderna i A 97 och C 479 faktiskt avvika på flera punkter både sinsemellan och från bevarade delar av BL.

Docent Kroons givande och initierade studie aktualiserar problemet om festgradernas innebörd. Skulle vi ej med utförlig kännedom härom kunna deducera festgraderna ur själva den liturgiska texten i BL? Av det sparsamma medeltida svenska materialet framgår, att festgraderna växlat från stift till stift inte blott i fråga om antal och benämningar utan i någon mån även vad gäller innebörden. Yttre solennitet, liturgisk klädedräkt, det musikaliska utförandet m. m. berördes härav, likaså bestämde festgraden förhållningssätt vid ockurrens och konkurrens. En undersökning av BL ger vid handen: till Festa IX lectionum hänföres Totum duplex, Duplex, Semiduplex och Simplex. Efter dessa kommer Festa III lectionum och lägst på rangskalan står Memoria. Här kan ej i detalj redogöras för vilka beståndsdelar ett officium proprium i regel uppstår: festgraderna skilja sig härvidlag ofta markant åt och man kan därför stundom avgöra festgraden redan efter en blick på officiets omfattning.

¹⁾ Rec. får hänvisa till en kommande undersökning av denna handskrift. Där kommer även Linköpings stifts kalender-tradition i sin helhet att skärskådas.

Uppkomsten av termen duplex har man velat förklara på olika sätt. Relativt vanligt är att man avleder denna benämning ur det från medeltiden och nutida romersk rit kända bruket att duplicera antifonerna i hore maiores; termerna simplex och semiduplex skulle även syfta på behandlingen av antifonerna. Utan att bestämma oss för denna ingalunda obestridda tolkning av termens tillkomst kunna vi i varje fall hävda, att festgraderna i den svenska medeltidskyrkan liksom på kontinenten avgjort utförandet av officiet även med hänsyn till antifonerna. Detta har varit ett högst väsentligt praktiskt syfte med de i breviariernas kalendrar meddelade festgraderna. Tråkigt nog säger emellertid varken BL eller våra övriga källor något om hur reglerna i fråga tillämpas på varje enskilt fall. Därför kunna vi ej utläsa graderna på denna väg.

Större utbyte ha vi då av att iakttaga, hur BL tillämpar vissa allmänna regler för festerna. Sålunda upplyser BL, att festa tota duplicia ej förläggas utan — med vissa undantag — kunna firas även på söndagar. Propriets text anger att denna föreskrift i nov.—dec. skall tillämpas på Nicolai och Conceptionis B. M. V., vilka alltså äro tota duplicia. Däremot påbjudes förläggning till vardag för Omnium defunctorum, Andree, Anne, Thome ap.

För advent gäller regeln att Te Deum, Gloria in excelsis och Ite missa est endast förekomma vid duplicia och tota duplicia. Dessa "glorificationes" markeras i propriet för Andree (fol. 266 v), Nicolai, Thome ap. Det är påtagligt att vi här ej kunna argumentera e silentio.

Samma förbehåll gäller i särskilt hög grad bruket av memorie och suffragia. Också i detta avseende skilja sig festgraderna åt. Men dessa tillägg till offi-

ciet markeras så sällan i sanctoralet, att vi ej kunna draga några slutsatser av deras ev. förekomst i det aktuella avsnittet i sanctoralet.

Några fester vågar man tilldela deras sedvanliga grad. Vi tänka då främst på apostla- och evangelistdagarna, vilka liksom kyrkolärarnas sedan 1298 skulle firas som duplicia. Samma grad hade Anna-festen tilldelats under större delar av 1400-talet, även om flera källor nämna den som totum duplex. Vi kunna väl även förmoda, att BL ej lämnade stiftets huvudtradition vad gäller oktavdagarnas simplexgrad och julveckans grader.

För de flesta nämnda festerna ha vi med full visshet kunnat fastställa festgrad. Vi komma ytterligare ett steg genom att undersöka, hur BL behandlar dessa fester vid ev. konkurrens, d. v. s. när två fester infalla dagarna efter varandra och vesprarna sammanstöta. Regler — tyvärr ofullständiga — ges härför i BL:s rubrice generales.

Genom att utnyttja dessa medel kunna vi rekonstruera ett kalendarium för nov.—dec., där festgraderna på alla säkra punkter överensstämna med Kroons rekonstruktion, vilken alltså härvidlag bekräftas. Festen Quatuor coronatorum torde dock ev. böra tilldelas graden memoria i stället för III lect. Beträffande några andra helgon dagar måste ovisshet råda. Den ovissheten torde endast ev. nya källfynd kunna skingra.

Sven Helander.

Olle Nystedt: Predikan och Guds ord. Prästmötesavhandling. Diakonistyrelsens Bokförlag 1951.

Visserligen kan Stockholms prästerskap finna sig ställt på en något ensidig andlig diet vid sina synoder. Vid de tre närmast föregående avhandla-

des nämligen ävenså predikan (Tord Ström 1937 och Martin Zetterquist 1942) eller ett angränsande ämne (Oscar Krook 1945). Men när nu primarius hade fått uppgiften att presidera, måste väl unnas honom att skriva om sådant, som otvivelaktigt är honom angelägnast och kärast, och så blev det ännu en bok om förkunnelsen.

Till det yttre har den inga stora anspråk. Den är varken forskning eller handledning i homiletik. Men med den erfarenhet, som primarius har inhöstat under en mansålders predikande, följer naturligt nog, att hans rön och reflektioner bli av vikt och värde, lärorika och tankeväckande för andra predikare. Därtill kommer, att han också har studerat nytt, till berikande av sin åskådning. Särskilt Wingrens bok om predikan synes ha betytt mycket för honom, ej minst därigenom att den har aktualiserat och bekräftat vad han en gång lärde av sin teologiske mästare Einar Billing, nämligen att förkunnelsen först och sist skall vara ett budskap.

Denna synpunkt betonas så starkt, att man invändningsvis måste påminna om att det härvidlag ursprungliga, det nytestamentliga vittnesbördet, icke enbart är kerygma utan i och med sina delars sammangjutning i en noga avvägd och definitiv kanon också har fått prägeln av bekännelse och läro-norm. De enskilda texterna kunna därför icke i kyrklig förkunnelse behandlas som vore de fristående gentemot denna kanon utan måste nyttjas så, att de tjäna dess ändamål. Och därav torde följa, att predikan också bör vara undervisning, utredning och bekännelse. Det synes ock vara psykologiskt onöjaktigt att föreskriva en predikant, som kanske i årtionden beträder samma predikstol, att han varje gång skall tala, som om han hade ett budskap, d. v. s. en nyhet att berätta. Han

måste också fungera som repetitör, vilket ej är så upplyftande vare sig för honom själv eller för hans åhörare men nyttigt.

Av den nyare exegetiken har primarius tacksamt låtit sig föras till en fördjupning i kravet på predikans texttrohet — ett krav, som ju för övrigt är en facett av budskapstanken. Det utvecklas i ett gott och energiskt resonement. Emellertid är han samtidigt trofast mot sin ungdoms historisk-kritiska bibelsyn; och när han kommer in på frågan om underberättelserna, går följaktligen en konflikt i dagen, varom han själv är medveten. Han dekretarar så: "Den som har en historisk syn på Bibeln kan och skall och får ej annat än predika i enlighet med denna bibelsyn" (s. 113).

Men hur går det då med budskapet och texttroheten? Beträffande relationen mellan budskap, berättelser och fakta torde följande alternativ gälla. Antingen förhåller det sig så, att evangeliet såsom budskap helt grundar sig på de traditioner, som meddelades av de första vittnena och som givetvis ansågos motsvara fakta i Frälsarens jordeliv. Eller också förhåller det sig så, att budskapet är något primärt, som efteråt uppsökte och iklädde sig vissa lämpliga eller, ur modern synpunkt, olämpliga berättelsers (legenders) dräkt och som återigen skulle kunna avklädas denna dräkt och framställas i sin ursprunglighet. Då nu den historiska bibelsynen otvivelaktigt avgör till förmån för det första ledet i detta alternativ: det var berättelserna om Jesus, hans gärningar och tal, som gåvo åt budskapet om honom hela dess innehåll och hela dess kraft, så blir det mycket svårt att förstå, huru budskapet skall kunna meddelas och mottagas såsom tillförlitligt, om icke tillika berättelserna aktas såsom autentiska. Men då som bekant den histo-

riska bibelsynen ofta användes till att sätta in tvivel och kritik angående verklighetshalten i vissa berättelser — och citatet ovan antyder onekligen en sådan användnings lovlighet — måste den sålunda ofrånkomligen också medföra ifrågasättanden av sanningshalten i det budskap, som beror av samma berättelser. Och då ju texterna uttrycka tradition och budskap i en för oss oåtskiljbar förening, kan man, om man förser traditionen med frågetecken, knappast anse sig vara riktigt texttrogen i homiletisk mening. Var kommer till sist gränsen att gå mellan det, som antages vara verkligt eller åtminstone sannolikt, och det som antages bestå i den fromma fantasiens utstofferings av bristfulla vittnesbörd? Den historiska bibelsynen bistår härvidlag med kriterier, som den själv måste framhäva som ganska obeständiga.¹⁾

När primarius är betänksam inför de s. k. naturundren, tänker han också på åhörarna: han anser, att texter av nämnda innehåll, om de utläggas kategoriskt, bli till hinder för det, som avses med budskapet: trons uppkomst och tillväxt. Men får ett budskap omredigeras ens på grund av sådana kon-siderationer? Därav blir lätt något, som liknar de friserade radionyheter, som vissa stater utsände under kriget. Han söker att lätta något på detta dilemma genom att tillråda en försiktig allegorisering; men en sålunda framnöd-gad allegorisering är givetvis mycket vansklig.

¹⁾ Ett ord av Einar Billing, bevarat i tillförlitlig hågkomst, är härvidlag tänkvärt. Han yttrade under en seminarieövning: "Jag kan ännu peka ut punkten i Slottsbacken, där jag en gång till slut kom underfund med att det är omöjligt att göra någon skillnad mellan de så kallade psykiska undren och de övriga."

Kanske ändå budskapet i sin väsentlighet består, i kraft av inre överty-gande sanningshalt och trots vidlådande av tvivelaktigt stoff. Och det är detta väsentliga, som rör vid det personliga och som kan och skall omfattas med tro. Sant, men skulle egentligen icke en evangelisk förtröstan ha den kraft, att den omfattar såväl budskapet som dess inkarnation: de berättelser, utan vilka intet budskap skulle ha gått ut i världen, och de fakta, utan vilka förvisso inga berättelser av evangelier-nas unika art skulle ha blivit till?

Det finnes givetvis mycket, mycket mer av centrala debattämnen i Olle Nystedts stimulerande och välskrivna bok; men många spaltcentimetrar äro redan förbrukade, och vi sätta punkt.

Bo-Sture Wiking.

Gunnar Rosendal: Den Apostoliska Tron. Betraktelser över den apostoliska trosbekännelsen — Andra och tredje artiklarna. (Kyrklig förnyelse V:2). Malmö, Förlaget Pro Ecclesia 1951.

Stackars Gunnar Rosendal!

Från ena sidan betraktas han med mörka blickar såsom full av farliga "katolicerande tendenser" — farliga för honom själv och för andra, som besynnerligt nog härda ut med att lyssna på och lära av honom. Visserligen äro dessa andra ej så många, mest studenter och yngre präster (det tonfall, varmed orden "yngre präster" i detta sammanhang vanligen uttalas, vore värt sitt eget studium); men därav uppkommer ändå något, som kallas "oro i församlingarna" — ett stort och möjligen fullt äkta bekymmer för kyrkomötets beati possidentes.

Skulle han då icke av motsatta sidan, av de romerske, betraktas med synnerlig välvilja, såsom en nyttig

femtekolonnare inom den avfälliga svenska kyrkoprovinsen? Ack nej — ingalunda vill man där vidkännas honom och tacka för hans strävanden. Tvärtom har han nyligen, just på tal om ovannämnda bok, fått betyg på att hon är en fullbeslagen evangelisk teolog, därtill ej alldeles ofarlig i sin kritik av det specifikt romerska.

Det senare omdömet är väl åtminstone såtillvida riktigt, som Rosendal mer än någon annan torde vara orsaken till uteblivandet av en hel del intressanta konversioner till Rom. Har man icke insett detta? I annat fall vore det onekligen roligt att veta, om man på gammal-ung-lågkyrkliga håll tilläventyrs beklagar detta uteblivande och hellre skulle ha sett Svenska kyrkan fri från Osbytraktarianismen. Kanske åsikterna härvidlag gå isär.

Ingen vill taga sig an honom. Vem är han då? Kanske, liksom igelkotten i anekdoten, "sin egen".

Själv vill han ingalunda framstå som en individualist, d. v. s. en som på Kirkegaards manér gärna vill vara och anses som en särling i kristenheten. Han lever i glad övertygelse om att i sitt tänkande och sin praxis vara verksam i bästa överensstämmelse med den Heliga, Allmänneliga Kyrkan.

Man kan säga, att bägge synpunkterna äro på var sitt vis riktiga. Ur nutida medelsvenssonskt perspektiv är han förvisso tämligen unik. Men han misstager sig icke i sin uppfattning, att han har alla sina replipunkter på en allmänkyrklig linje, som går genom alla de klassiska kyrkosamfundet.

Han hör därför till den sortens män, som ge anledning till en omprövning av vad en miljöbehärskande opinion egentligen är värd. Liksom J. A. Eklund orsakar han ofta frågeställningen: "Är det inte han, ensam, som har rätt, och alla de andra fel?" — en frågeställning, som ingen form

av demokrati någonsin får göra otänkbar.

Frågan är icke retorisk; det underförstås alltså icke ett raskt jakande svar. Allraminst ville jag summariskt påstå, att Rosendal i alla väder har rätt. Men mycket ofta har jag lust att slå handen i bordet och säga: Själva helhetssynen, själva intentionen är märkvärdigt riktig och sann.

Därför är det befriande och upprymmande att läsa Rosendal. Vi ha i vår teologi så många pekfinger, som sätta spärrar kring ett välansat evangeliskt-luthersk färbete och icke tillåta införsel av något annorlunda beskaffat utsäde. Lutherstudiet bör nog äras, men den magnifika Weimarupplagan är väl ändå inte den enda legitima livsgrunden för kyrkan i Sverige. Rosendal har förargat mycket genom att envetet göra lovar kring Luther, att icke nämna och citera honom — i Roseniusboken var detta tillvägagående utan tvivel inadekvat — men det behöves, att någon drar en sådan kurva och tillika demonstrerar en teologi, som är ortodox utan att vandra på en stenläggning av idel Luthercitat. Därigenom återställas flera viktiga proportioner i andelivets historia, som ha förtryckts av ett ensidigt konsekvensmärke i Luthers namn.

Våra karska ateister betrakta kristendomen med logiskt rynkad panna och rya om "metafysisk galenskap". Teologer skynda till och försäkra ivrigt, att äkta kristendom icke alls är metafysiskt orienterad utan stämmer väl överens med moderna antispekulativa tänkesätt. Men Rosendal behåller med uppenbar tillfredsställelse det gamla metafysiska schemat och menar, att kristendomen både har och måste ha en tolkning också inom filosofiens domäner och förmår stora ting även i nära samverkan med det naturliga sunda förnuftet. Han hävdar såtillvida

kristendomen såsom världsförklaring och livsåskådning; och har man känt av de risker, som strax uppstå, när tron avstår från att penetrera dessa gebiet med sina sanningar, så är man Rosendal hjärtligt tacksam för att han ej är med om att i dessa stycken försätta tron i trångmål utan tvärtom söker genomföra en trons universalism. Man har icke läst Rosendals dogmatik i dess helhet, om man icke i projektioner från den strikt teologiska texten har skymtat konturerna till en humanism — kristlig eller allmänmänsklig, det kommer här på ett ut — till en historiesyn, en sociologi, en estetik och vad i övrigt bör tillhöra en någotsånär avrundad åskådning av tillvaron. Att den anrika begreppsrustningen vid behandlingen av vissa detaljer verkar något för tung eller avger en smula skrammel, må dock anmärkas. Men detta kan tagas med jämnmod.

Väsentlig för Rosendal är en strävan att få fram ett slags *quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est*. Dogmhistoriskt betyder detta ett bemödande om att taga vara på alla konvergenser, som finnas mellan fornkyrkans, högmedeltidens och ortodoxiens teologiska tänkande. Han är också här ute i ett annars föga tillgodosett, ibland föraktat ärende. Metoden är givetvis eklektisk, men i vår tid borde man efter alla paroxysmer i geniala ensidigheter vara mogen att inse, att det etymologiska sambandet mellan orden eklektiker och elit också

kan ha en saklig innebörd: en eklektiker, om han har god instinkt, skapar en elit, en elit av tankar och teser. Rosendal har god instinkt för sitt föresatta värv. Han tackar i slutorden en rad auktorer från vitt skilda tider, länder och skolor, och man kan undra, hur han har lyckats få ut något samstämmande ur dessa till dels mycket heterogena källor. Men han rör sig här som barnet i sin fars hus — ja, för honom är Kyrkans teologi i främsta rummet Guds egendom, och han känner sig äga barnskapets frihet till att söka åstadkomma sin bild av en helig helhet. Något i god mening naivt blandar sig med subtilitet i hans framställningskonst; också detta erinrar om klassiska teologer, däribland Luther. Att Rosendal skriver en mycket god och ren svenska, bör ock tacksamt noteras.

Finnes någon annan dogmatik, där varje paragraf avslutas med en bön? För Rosendal är detta "sätt att sluta stycken" något naturligt; och läser man boken, så som han väl avser, *via meditationis*, så bliva dessa böner helt visst riktiga uttryck för den innersta avsikten med detta opus: tillbedjan.

Ovanstående är ju ingen recension i vedertagen mening. Men det ville ut säga en hjärtlig tacksamhet för författarens arbete och för att han finns till i denna tid och i denna provins av Kyrkan.

Bo-Sture Wiking.

Laurentius Petri Sällskapet

Vid styrelsens sammanträde i Stockholm den 7 januari 1952 omvaldes till ordförande kyrkoherde Adell och nyvaldes till vice ordförande kyrkoherde G. A. Danell, Tidaholm. Omval skedde av sekreterare Pehr Edwall och kassören Sven Håkan Ohlsson. Medlemsantalet hade under år 1951 ökat till 193.

Styrelsen beslöt förlägga även årets sommarkonvent till Tylösand och tiden till 19—24 augusti. Årsmöte hålles i S:t Olofs kyrka lördagen den 23 augusti kl. 18.

A. Adell.

Laurentius Petri Sällskapets sommarkonvent i Tylösand

19—24 augusti 1952

Laurentius Petri Sällskapet inbjuder härmed till sommarkonvent, som även i år förlägges till Tylösand, invid Halmstad den 19—24 augusti med början tisdagen den 19 kl. 17.

Under sommarkonventet, som följer den hävdvunna ordningen och upptager gudstjänster, bibelstudier, föredrag och övningar medverka:

Kontraktsprosten G. A. Danell, Tidaholm, kyrkoherde A. Adell, Söderköping, pastor R. Lundell, Stockholm, kyrkoadjunkt P. O. Sjögren, Göteborg, organisten, Mag. fil. Finn Viderö, Köpenhamn, (ev.) domkyrkoorganist G. Arnér, Växjö, musikdirektörerna Eric Ericsson, Stockholm, Lars Edlund, Tranås och Lennart Svegelius, Göteborg (ev.).

Konventet står avgiftsfritt öppet för alla intresserade.

Konventsdeltagarna anmodas medföra Det svenska antifonalet I, Den svenska tidegården, Mässbok I och bibel.

Inlogering sker genom Tjuvahålans pensionat, Tylösand. Priset för logi (delat rum) och tre mål är 12 kr. + betjäningavgift.

Då endast ett begränsat antal deltagare kunna mottagas, anmodas en var att göra anmälningar tidigast möjligt och senast den 10 augusti till Fru Karin Peters, *Tylösand*.

Ny upplaga just utkommen

ALTARVÅRD

av *Sven-Åke Rosenberg* och *Lisa Johanson*

Anvisningar om bl. a. vilka färger på textilier och blommor som är lämpade för de olika kyrkliga högtiderna, hur blommor och andra altarprydnader bör placeras osv.

”Ordet outhärlig är en smula nött. Men det kan med verkligt berättigande användas om denna skrift med adress till präster, kyrkoväktare och kyrkovärdar.”

Sven Danell i Vår Kyrka

2:—

CWK GLEERUP, LUND

UNIV.-BIBL
LUND

44

17 JUNI 1952

K. G. BERGHOLTZ & Co

KLOCKGJUTERI

STOCKHOLM 3 TEL. 107 290

—
KYRKKLOCKOR

ELEKTRISKA

RINGANLÄGGNINGAR

FÖR KYRKKLOCKOR

OLOF HAMMARBERG

ORGELEBYGGARE

GÖTEBORG V.

Tel. 29 12 60

E. A. Setterquist & Son Efr.

ÖREBRO

**Sveriges äldsta fabrik
för kyrkoorglar**

Tel. fab. 10134. Bost. 18607

A. Mårtenssons Orgelfabrik AB

Tel. 111 19

LUND

Tel. 111 19

ORGELEBYGGEN för kyrkor, kapell och samlings-salar i gediget utförande. Allt inom orgelbranschen tillverkas på egna verkstäder av i yrket välskolad personal.

Orgelkompositioner av

DANIEL OLSON

DEN SIGNADE DAG, preludium, trio och fuga över ps. 424	3:—
GLÄD DIG DU KRISTI BRUD, fantasi över koralen 51	2: 25
HÄRLIG ÄR JORDEN, koralfantasi	3: 50
TOCCATA OCH VARIATIONER över koralen Kärleken av höjden.	4: 25
TVÅ KORALFANTASIER: Du bar Ditt kors. Det är en ros utsprungen	2: 50
VAR HÄLSAD SKÖNA MORGONSTUND, koralfantasi	2: 50

I bok- och musikhandeln

från

CARL GEHRMANS MUSIKFÖRLAG, Stockholm

INTERNATIONALER KONGRESS FÜR KIRCHENMUSIK IN BERN

30 AUGUSTI — 4 SEPTEMBER 1952

KYRKOKONSERTER — ORGELKONSERTER — AFTONMUSIK
FÖREDRAG — UTFLYKTER

Medverkande: "The golden Age Singers" från London, — Kantori från Kirchenmusikschule i Spandau-Berlin, Zürcher Kammerchor, Berner Kammerchor, Berner Stadtorchester samt en rad internationellt kända organister från både Europa och andra delar av jorden.

Föredrag över kyrkomusikaliska frågor, körutbildning, orgelfrågor o. s. v. av fackmän från olika länder.

Ur programmet: Gammal kyrko- och orgelmusik till Bach, Mässa i e-moll av Bruckner, Acapella-Passion av Pepping, Mässa av W. Burkhard, verk av samtida kompositörer, uruppföranden.

Deltagarkort schw. fr. 26:— inkl. Detaljprogram gällande såväl för inträde till alla konserter och föredrag som resan till St. Urban.

Program erhålles på alla större resebyråer eller direkt från Sekretariat, Bern, Theaterplatz 6 (Müller & Schade AG.) Tel. 031 3 16 91.

Upplysningar om resor och uppehålle: Wagons-Lits Cook.